

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін ЧННІПБ

ПАВЛІНА Андрій Євгенович

**ВПЛИВ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА
ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО ГРАМОТНОЇ ОСОБИСТОСТІ**

спеціальність 015 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ПОФГзмч-21
А.Є. Павліна

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Вербіцька І.І.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО –МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО- ГРАМОТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Концептуалізація економічного змісту та еволюції категорії «соціальний захист населення»

Стратегічною ціллю трансформаційних змін, що постали в Україні на початку 1990-х років, є побудова соціально орієнтованої ринкової економіки. Органічним компонентом останньої є система соціального захисту громадян, рівнозначна характеру функціонування й розвитку ринкових взаємин. Її формування в Україні на новітніх теоретичних основах спричинене якісною трансформацією соціально-економічного устрою - переходом від адміністративно-командної економіки до ринкової. Це, насамперед вимагає переосмислення низки концептуальних положень, які торкаються змісту.

Поняття соціальний захист населення, його модерного змісту та структури, мети і механізмів постачання на ринкових принципах захисту соціально вразливих громадян. Наявні розходження в трактуванні категорії «соціальний захист населення», незлагодженість у дефініції його мотивів, інструментів та суб'єктів виконання цього захисту скорочують дієвість державної соціальної політики, обмежують об'єктну базу та послабляють рамки і межі надання адресної опори соціально незахищеним громадянам.

Знадоба в конкретизації і уточненні поняття «соціальний захист населення» продиктована і тією причиною, що Україна завзято вступає в міжнародну кооперацію не лише в економічній, але й в соціальній галузі. При цьому прозирає, що в Україні в це поняття вміщується дещо інший зміст, а ніж в розвинутих державах світу.

Варто акцентувати, що в сьогочасному глобалізованому світі питання соціального захисту населення вже давним-давно стали предметом уваги не

тільки національних урядів, а й міжнародних структур. Такі організації, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Міжнародна організація праці (МОП), Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та інші принаймні і не зводять за ціль розв'язання соціальних проблем в конкретних державах, втім свою діяльність у галузі соціального захисту населення реалізують способом діяння на формування національних соціальних політик, а також, і соціального захисту громадян, як її складової, приймають участь у транснаціональному перерозподілі матеріальних і фінансових ресурсів та економічних гараздів, добродіють національним урядам у наданні громадських прав та свобод, а також проводять часткове соціальне забезпечення особам або групам населення, на яке неспроможна, власне, країна.

Кризова ситуація підштовхувала законодавство затвердити на державному рівні гарантування соціальних прав робітників й членів їх сімей, країна бере на себе функцію управління охороною здоров'я та освіти, в національне законодавство імплементуються інститути соціального страхування та соціального забезпечення (. табл. 1.1.)

Таблиця 1.1.

Введення державних інститутів соціального страхування та соціального постачання в економічно розвинених державах світу*

Види соціального страхування і забезпечення	Німеччина	Велико-британія	Швеція	Франція	Італія	Канада
	Роки					
Страхування від нещасних випадків на виробництві	1884	1906	1901	1946	1898	1930
Соціальне страхування у зв'язку з хворобою	1883	1911	1910	1930	1943	1971
Пенсійне страхування і забезпечення	1889	1908	1913	1910	1919	1927
Страхування на випадок безробіття	1927	1911	1934	1967	1919	1940
Допомога сім'ям	1954	1945	1947	1932	1936	1944
Медичне страхування чи надання безоплатної медичної допомоги	1880	1948	1962	1945	1945	1972

* Джерело [1, с.211]

Теоретико-методологічні положення соціального захисту населення визначались на базі багатьох економічних, соціальних, політичних та інших

засад. В них відбивалися і розвивалися ідеї достатку громадян, соціальної справедливості, достойних умов життєдіяльності членів суспільства.

Останні одержали виняткової актуальності в умовах утвердження капіталістичної ринкової економіки, коли постала розбіжність між свободою та рівністю представників буржуазного суспільства. Через це А. Сміт зазначав, що жодне суспільство не може процвітати і бути благополучним, якщо велика частина його членів убога і нещаслива. А також, проста справедливість вимагає аби люди, які годують, одягають і будують помешкання для всього народу, одержували таку частку продуктів своєї власної праці, щоб самі мали змогу мати потрібну їм їжу, одяг і житло [2, с.73].

А. Сміт та його прибічники захищали теорію індивідуальної свободи людини, припускаючи її найвищою цінністю людської спільноти.

Отож, країна не має лімітувати свободу окремої особи, не перешкоджати у веденні господарської діяльності, має постачати в суспільстві мир, порядок, справедливість, охорону майна громадян, їх свободу в звершенні поставлених цілей.

Побіжно варто зауважити суттєвий вплив кейнсіанства на розв'язання проблем соціального захисту населення. Дж. Кейнс зазначав, що гранично можливу зайнятість і економічне зростання спосібні постачити тільки країни способом регуляторного діяння на економіку. У відповідності з його концепцією дієвого попиту країна не має дозволяти скорочення заробітної плати, бо останнє припадає до головної умови зниження безробіття, та заохочення виробництва, а за сприянням інструментів податкової системи фінансування відсотків вона здатна позначатися на споживання населення.

Суттєвий вклад у розв'язання проблем соціального захисту громадян та формування його теоретичних основ внесли вчені Німеччини, які першими стали усвідомлювати, що визначальним чинником соціально-економічного розвитку у ХХ ст. являється людина з її економічними та позаекономічними соціальними знадобами [5, с.22].

В наукових доробках представників історичної школи економічної теорії були засновані бази цілісної концепції соціальної країни. Якщо А. Сміт,

зазначав невтручання країни в економіку егоїзмом особи і свободою домовленостей, то потреба її участі у розв'язанні економічних проблем найманих робітників обґрунтовувалась виразниками цієї школи тим, що соціум, комуна, асоціація, нація з її традиціями, звичаями, релігією, засадами взаємин мають соціальний характер і здатні вирішуватися лише країною або муніципалітетами. З даного аспекту А. Вагнер зауважує, що позитивне діяння країни на розподіл народного доходу слід допускати основними положеннями соціальної політики [6, с.217]. Також щодо цього він розтлумачував проблеми оподаткування як компонента політичної економії, і доводив ідею трансформації державних фінансів в дієвий інструмент постачання соціальної справедливості.

Поміж європейських держав теоретичні основи соціальної країни найбільш планомірно виконувались якраз в Німеччині. У 50-ті роки минулого століття на державному рівні була ухвалена концепція соціального ринкового господарства. Її ґрунтовний виклад зробив Л. Ерхард у книзі «Добробут для всіх». В ній було визначено основні вектори не лише трансформації соціуму з централізованим керівництвом економікою на ринкову економічну систему, яка націлена на розв'язання соціальних проблем громадян, а й утвердження суспільного устрою, в якому особі гарантувалася політична й економічна самостійність, а ще соціальні зобов'язання держави стосовно забезпечення певного рівня життя населення та розвитку соціальної галузі.

У відповідності з модерними тлумаченнями сутнісно-змістовних ознак соціальної країни вона реалізує цілу низку функцій. До основоположних з них припадає захист членів суспільства від негативних підсумків дії механізмів ринкової економіки, постачання високого рівня достатку, здійснення права індивіда на достойну роботу для працездатних, постачання економічної, соціальної та політичної стійкості у суспільстві, формування належних умов для розвитку особистості. Головними інструментами здійснення таких цілей є чесний перерозподіл прибутків між різними соціальними прошарками і групами громадян за сприянням прогресивного оподаткування, планування соціально-економічного піднесення, соціальної політики, розвиток інститутів

громадянського суспільства та його ревізія за роботою державних інституцій, рівноправність перед законом, визначення системи моральних цінностей, їх додержання всіма громадянами держави.

Отож, теоретичні основи економічної теорії стосовно покращення рівня життя громадян, інституціонального постачання його соціального захисту відшукали своє втілення в концепції соціальної країни, в якій віддзеркалилися ідеї поєднання вільного ринку зі правим розподілом та принципом соціального вирівнювання, які входять до базових цінностей сьогодення: справедливість, рівноправність, право на достойне існування членів суспільства.

Поняття «соціальний захист населення» було впроваджене в науковий обіг і стало широко застосовуватись з середини минулого століття. Зараз воно широко використовується в економічній, політологічній, соціологічній та юридичній науковій літературі. Аналітично-критичне дослідження публікацій з питань соціального захисту громадян вказує на те, що в новочасній вітчизняній та закордонній літературі введено багато підходів, міркувань стосовно дефініції його суті.

Утім, перш ніж перейти до обговорення даного поняття, варто зосередитись на певних питаннях загального характеру, стосовно обґрунтування змісту цього терміну як економічної категорії. При цьому правомірно аналізувати останню як сукупність загального, особливого та одиничного, тобто варто брати до уваги її функціональну багатоаспектність. Основоположна роль серед них припадає загальному та особливому, котрі щільно обумовлені з сутністю, а також єством чинність процесів і явищ. Поняття одиничного тісне до поняття явища як такого. Отож, розгляд існуючих точок зору різних науковців варто розпочати не прямо з дослідження поняття «соціальний захист населення», а з дефініції змісту інших понять -тих, на базі яких воно постає, а саме «захист» і «соціальний».

За своїм походженням термін «захист» значить дію за розумінням захищати, а також охорону, допомогу, підтримку [8, с.10]. Термін «соціальний» торкається людини як прямо суспільного індивіда обумовленого із життєдіяльністю і взаєминами людини у соціумі, суспільний [9, с.396]. Із цих

нормативних дефініцій найбільш визначальним є те, що соціальний захист громадян передбачає дії, тобто діяльність, яка обумовлена прямо з життям і взаєминами людей у соціумі.

В закордонній науковій літературі застосовується термін «social security» як загальноновживаний з 90-х років ХХ ст. Він значить «безпека», «охорона», «оборона», «забезпечення», «гарантування».

Поняття «соціальний захист населення» є, на нашу думку, певною мірою теоретичним відбиттям тих нових умов і викликів, котрі з'явилися у свій час на певному етапі піднесення продуктивних сил економічно розвинених держав світу та з часом важливо постали і в постсоціалістичних державах. Якщо в перших вони зумовили формування соціально націленої ринкової економіки та розшукування для неї щонайліпшого співвідношення між колективістськими, індивідуалістськими та патерналістськими підвалинами постачання життєдіяльності населення, то в останніх (постсоціалістичних) ці виклики спричинені чинними соціальними орієнтирами при переході до ринкових взаємин.

Виникнення цього поняття на просторах колишнього Радянського Союзу була обумовлена з так званою реконструкцією. В соціально-економічній літературі з середини 80-х та початку 90-х рр. минулого століття й у свідомості населення на той час засіло усвідомлення соціального захисту громадян як своєрідного валового, державного милосердя, надання матеріальної допомоги беззахисним прошаркам населення [10, с.4]. Важливою мірою таке його осмислення сформувалось під діянням деформованих уявлень «архітекторів перебудови» про соціальну галузь як систему колективного споживацтва, що вказана для надання різноманітних благ та послуг.

Рахувалося, що це «невиробнича сфера», матеріальна та фінансова база якої формується більшістю працездатних громадян і яка є особливим державним благодійництвом.

На перших стадіях ринкового перетворення адміністративно-командної системи в ринкову деякого розповсюдження здобуло трактування соціального захисту громадян як індексації доходів та надання опори пенсіонерам,

інвалідам, соціально вразливим прошаркам громадян. У такому випадку соціальний захист розходиться не на всіх членів соціуму, а тільки на його окремі групи. Останнє доводилось тим, що в умовах ринкової економічної системи кожна працездатна особа має своїми силами постачання достатку своєї сім'ї та її соціальну захищеність.

Втім досвід закордонних держав вказує на те, що така система економічної самозабезпеченості постає не сама собою. Деякі автори, критично розцінюючи такий підхід до дефініцію соціального захисту населення в умовах ринкової економіки, правомірно акцентують, що вона (система матеріальної самозабезпеченості) вірогідна за фактом певних макроекономічних передумов, які стосуються всіх членів соціуму.

Формування таких передумов - це одна з функцій країни в рамках її функціонування з регулювання економіки [4, с. 57 -58].

Соціальний захист громадян є ефективним у тому випадку, коли постачається соціально-економічну достачу, економічну свободу, самореалізацію і певний соціальний статус особи, його фізичне й духовне благополуччя та душевний комфорт. Це торкається не лише соціально вразливих громадян, а передусім працездатного населення. Точно явно, що здобуток соціального добробуту вірогідний за умови зайнятості особи продуктивною працею, достойної оплати цієї праці, факт інститутів, які постачають належні умови та захист прав і свобод індивіда.

«Соціальний захист населення» як поняття через його неоднакове усвідомлення постсоціалістичною спільнотою застосовується вченими й практичними працівниками переважно з різним змістовним наповненням та сприйманням. Безперечно, є й такі категорії громадських діячів і пересічних осіб, які керуються даним терміном без проникнення і осмислення його значення та змісту, позаяк в них немає належної знадоби в цьому. Втім для економічної науки вагомою методологічною передумовою теоретичного розуміння наукового поняття «соціальний захист населення» має бути конкретна дефініція його змісту. Наукове тлумачення, неупередженість у

сполученні з конкретністю дадуть змогу створити ефективну систему соціального захисту громадян, а також в транзитивній економіці.

На базі розгляду та систематизації засад вітчизняної та закордонної наукової літератури гоже зробити систематизацію і оцінку наявних визначень поняття «соціальний захист населення». При цьому за базу нами взяті змістовні принципи цього поняття як системо-утворюючого компонента соціального захисту населення. Відповідні тлумачення даного поняття представлені в табл. 1.2

Таблиця 1.2.

Систематизація трактування поняття «соціальний захист населення» в працях вітчизняних та зарубіжних науковців

№ з/п	Зміст поняття «соціальний захист населення»	Автор
1	Система правових, економічних та соціальних гарантій, що постачають кожному працюючому право на безпечну працю, збереження здоров'я в процесі праці, захист і підтримку робітників та їх сімей у разі тимчасової втрати працездатності на виробництві, медичну, соціальну і професійну реабілітацію.	Абакумова Н.Н. [13, с.3]
2	Комплекс законодавчих, економічних, соціальних і соціально-психологічних гарантій, що надають працездатним громадянам рівні умови для підняття свого достатку за рахунок трудового вкладу, економічної самостійності і підприємництва, а непрацездатним і соціально-вразливим громадянам -переваги у застосуванні суспільними фондами споживання, в прямій матеріальній підтримці у формі допомоги, стипендії та інших виплат, у зниженні податків.	Антип'єв А.Г. [14, с.94]
3	Система, яка налічує систему інститутів і заходів спрямованих на захист уразливих соціальних груп від соціальних загроз	Баранник Л.Б. [15, с.11]
4	Система державних заходів стосовно забезпечення принагідного матеріального та соціального становища населення у випадку виникнення непринагідних умов, а саме повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України.	Бендасюк О. [16, с.124]
5	Вагома функція соціальної держави, яка постає у практичній роботі державних органів та органів місцевого самоврядування, а також недержавних закладів стосовно	Болотіна Н.Б. [17, с.15]

	здійснення соціальної політики, націленої на забезпечення життєдіяльності громадян і здобуток достойного життєвого рівня.	
7	Система активних та пасивних заходів захисту з сторони країни, які скеровані на запобігання ситуаціям, що несуть ризик добробуту при настанні певних непринагідних для особи обставин (ризиків).	Дараганова Н.В. [19, с.50]
8	Комплекс заходів, що реалізуються в суспільстві для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя громадян.	Лагутін В.Д. [20, с.289]
9	Сукупність організаційно-правових та економічних заходів, націлених на захист добробуту кожного члена соціуму за конкретних економічних умов.	Лібанова Е., Палій О. [24, с.379]
10	Це політика країни по забезпеченню конституційних прав і мінімальних гарантій особі незалежно від місця проживання, національності, статті, віку.	Малахова Ж.Д. [20, с.45]
11	Багаторівнева система економічних, соціальних та правових взаємин по управлінню соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та постачання достойного рівня життя громадян.	Михайлевська І.М., Неліпович О.В. [23, с.259]
12	Діяльність стосовно попередження, пом'якшення та скасування чинників соціального ризику.	Новікова О.Ф. [24, с.180]
13	Сукупність законодавчо закріплених соціальних принципів, гарантованих державою по стосунку до окремих прошарків населення.	Халецька А.А. [25, с.24]
14	Соціальний інститут репрезентований комплексом правових норм, покликаних розв'язувати певні соціальні та економічні проблеми.	Холостова Є.І. [26, с.91]
15	Захист громадян, їх життя, здоров'я тощо в ситуаціях, які мають різне походження.	Концепція (осн.держ. пол.) НБУ [27, с.45]

До першої групи тлумачень поняття «соціальний захист населення» входить механічне змістовне розширення його виражень. (13, с.3; 14, с.94; 15, с.11). Другу групу налічують визначення змісту соціального захисту громадян з акцентулізацією та абсолютизацією вагомості країни в постачанні цього захисту в ході здійснення нею відповідних функцій [17, с.15; 18, с.22; 19, с.50; 15, с.45]. До третьої групи варто ввести дефініцію з редакційною безадресністю щодо суб'єктів й об'єктів, заходів та дій стосовно соціального захисту громадян [9, с.124; 20, с.289; 21, с.379; 23, с.259; 24, с.180; 26, с.91].

На жаль, неконструктивним для наукового розгляду, на нашу думку, є і визначення даної ідеології в низці нормативних державних документів, а саме,

в Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, де соціальний захист населення аналізується як захист людей, їх життя, здоров'я тощо в ситуаціях, які мають неоднакове походження. У вказаній редакції соціальний захист тлумачиться доволі широко. В ньому не визначаються ситуації, в яких особі потрібно відповідного захисту, види останнього, що нами вказувалося вище.

Доволі оригінальне сприйняття соціального захисту населення налічується в американській енциклопедії «The Encyclopedia Americana». В ній це поняття вказується як безпека та свобода від страху, що націлюється на соціум як групу взаємопов'язаних та обумовлених один від одного осіб. Системоутворюючим фактором у даній дефініції є «безпека та свобода від соціального страху», що є невід'ємним компонентом країни у демократичному солідарному соціумі. Заразом у цьому визначенні зазначено і такий аспект як вірогідність існування лише в такому суспільстві, тобто в «групах соціально взаємопов'язаних людей». Останнє вказує на те, що реалізація соціального захисту ймовірна завдяки сукупним зусиллям всього суспільства держави.

У «World Book Encyclopedia» соціальний захист населення розбирається як урядова програма, котра скерована на допомогу робітникам, та їхнім сім'ям здобути певного рівня постання економічного добробуту [259, р. 553]. Таке тлумачення соціального захисту громадян, на нашу думку, є страшенно звуженим, позаяк окрім розробки та здійснення урядових соціальних програм, покликаних надавати належний захист, такі завдання здійснюють й інші інститути, також і недержавні.

В спеціальній літературі соціальний захист населення, як ми зазначали, теж аналізується як у широкому, так і у вузькому значенні. У першому випадку - це діяльність країни із реалізації мети і пріоритетних завдань соціальної політики на базі виконання системи внутрішньо узгоджених законодавчо, закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, що постачає членам соціуму додержання найважливіших соціальних прав, а також на достойний людини рівень життя, потрібний для відтворення і всебічного розвитку індивіда [28, с.372].

Тлумачення соціального захисту населення в широкому значенні інших вчених веде його змістовне наповнення до сукупності організаційних, правових та економічних заходів стосовно постачання основних соціальних прав людини в країні [29, с.4]. Найбільш конструктивною, на наш погляд, є точка зору, чинно до якої соціальний захист у виді реального процесу видається як система інститутів та обов'язковий атрибут розвиненого соціуму [30, с.8–9].

У вузькому значенні соціальний захист сприймають як сукупність безпосередніх визначених заходів економічного, правового й організаційного характеру для опори найбільш соціально вразливих громадян, передусім, підтримки від заперечливих проявів та результатів асиметричних процесів перехідного періоду у процесі реформ і руху до ринку [28, с. 377].

Схожим до цього є дефініція соціального захисту як системи державних заходів економічного і правового характеру із постачання гарантованого державою мінімального ступеня адресної матеріальної опори соціально вразливих громадян в час економічних трансформацій (перехід до ринкових взаємин) і обумовленого з ним зниження їхнього рівня життя [31, с. 315].

Звужене усвідомлення соціального захисту громадян простежується і в тих ситуація, коли цей процес націлюється тільки на ті категорії осіб, які тимчасово безробітні або весь час вимагають матеріальної опори та організаційної допомоги.

Заразом соціальний захист населення деякими дослідниками правомірно аналізується як багатоаспектне поняття, що нами вище було доведено. Чинно до такого теоретико-методологічного підходу, він тлумачиться як система норм, методів, законодавчо затверджених країною соціальних гарантій, заходів та відповідних закладів, які постачають надання принагідних умов життєдіяльності, задоволення знадоб, підтримку життєзабезпечення і ефективного існування особи, різних соціальних категорій і груп. По-друге, як комплекс дій, заходів країн і суспільства, націлених проти ситуацій ризику в нормальному бутті населення, таких як хвороби, безробіття, старість, інвалідність, смерть годувальника та інші [31, с.315]. Даний підхід до тлумачення соціального захисту населення показує неупереджені реалії його

функціонування і розвитку та відкриває широкі перспективи для вивчення цього поняття в міждисциплінарному зрізі.

Соціальний захист громадян в рамках вказаних вище змістовно-сутнісних рис видається як величезна соціально-економічна система, котра включає систему взаємин між людьми (з властивими їм статусами і ролями, що оперують у своїй діяльності певними правовими і соціальними принципами та санкціями) стосовно задоволення як особистих, так і спільних знадоб, а також вимог ряду установ і організацій, які налічують власний персонал, апарат управління, своєрідні процедури роботи або практики. Остаточно зрозуміло, що означити сутнісні зв'язки між подіями і процесами, питомими цьому соціально-економічному феномену, тільки на основі інструментарію панівного в економічній науці неокласичного вектору нереально. Це схиляє автора до того, що найбільш методологічно і конструктивно соціальний захист громадян досліджувати на основі системного підходу з наголосом та в плані інституційної парадигми.

В зазначеному вигляді соціальний захист населення як суспільний інститут включає суттєве коло проблем, що вимагає широкомасштабних розвідок, ми свідомо полишаємо їх поза рамками нашої уваги, сконцентрувавшись на здійсненню завдань нашої роботи.

У відповідності із закономірністю та завданням нашого дослідження логічно зосередитись на вияві неупереджених передумов та рушійних сил формування й піднесення цього суспільного інституту, а також і в транзитивній економіці.

1.2 Джерела фінансування соціального забезпечення населення України

Стан фінансування соціального постачання країни окреслює рівень її економіки. Від коштів, які націлюються на фінансування соціального забезпечення, обумовлений рівень життя громадян та достаток соціально вразливих верств.

Компонентом соціального забезпечення є джерела його фінансування. Як вказує Б. Сташків, на знадобу соціального забезпечення потрібні великі кошти, які спеціально нагромаджуються і визначаються на ці цілі. Насамперед думали, що такими джерелами зобов'язані бути державні кошти. Згодом до них долучилися кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування. І, зрештою, цей список доповнений коштами недержавного соціального постачання, але з останніх багато вчених підкреслюють тільки кошти недержавних пенсійних фондів [277, с. 24-25].

У тлумачному словнику В. І. Даля термін «джерело» виділяється як те, що дає почин чому-небудь, звідки постає, черпається щось; база чого-небудь; вихідне начало [53, с. 58]. Поняття «забезпечення» має доволі широке трактування й налічує безліч відтінків діяльності, обумовленої зі формуванням принагідних умов функціонування соціальних систем, управлінських структур тощо [82, с. 22].

Ідеологія «джерело фінансування соціального забезпечення» є складною конструкцією. Для чіткого та всебічного формулювання зазначеного поняття допускаємо за необхідне визначити, яким коштом відбувається фінансування соціального забезпечення в Україні, а також окремо розтовкмачити зміст поняття «соціальне забезпечення» та його співвідношення із «соціальним захистом». Поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» не налічують офіційної дефініції в українському національному законодавстві, побіжно немає єдиного нормативно-правового документа, що налагоджував би всі площини соціального захисту [301, с. 90-95; 327, с. 24-28].

Натомість ст. 46 Конституції України [89] вказано, що населення має право на соціальний захист, що вводить право на забезпечення їх у випадку повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з самостійних від них ситуація, а також у старості та в інших випадках, зазначених законом. Передбачені заходи соціального захисту, бодай і схожі до соціального забезпечення, але віщують, зокрема, компенсаційні виплати, компенсації, поновлення прав та інші соціальні гарантії, які здатні

виділятися принципами не лише права соціального забезпечення, а й інших сфер права - цивільного, адміністративного, фінансового, трудового тощо.

Під поняттям «соціальний захист» у науковій літературі усвідомлюють:

1) виконуваний країною обов'язок суспільства стосовно утримання конкретної категорії населення в особливих ситуаціях та особливими засобами коштом суспільства завдяки системі державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань [114, с. 70-71];

2) організація життя держави та її суспільства, що залучає площину матеріального забезпечення і надання соціальних послуг соціально незахищеній категорії суспільства [265].

Новітнє трактування ідеології «соціальний захист» затверджене в регуляторному акті, ухваленого Європейським парламентом і Радою - «Про Європейську систему інтегрованої статистики з соціального захисту»: функціонування державних і приватних організацій скерована на те, щоб спростити сім'ям та індивідуумам тягар певного набору загроз або потреб, обумовлених зі старістю, хворобами та/або медичною допомогою, народженням дітей, інвалідністю, безробіттям тощо [23, с. 19].

Досить поодиноким у науковій літературі [239, с. 61-63] є судження про те, що поняття «соціального забезпечення» є істотнішим, ніж «соціальний захист», який узалежнений із тимчасовою дією стосовно усунення ризику, яка має звершитися, як тільки він зникне, забезпечення ж як протяжний процес має стабільний характер і не обумовлений від нетривалих життєвих ускладнень.

На противагу цьому, П. Д. Пилипенко затверджує, що уподібнення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» є нераціональним, позаяк вони різні за важливістю та опосередковують дещо розбіжні між собою суспільні явища, які асоціюються як частина і ціле. Тобто «соціальний захист» є переконанням доволі ємким та ширшим за змістом, на відміну від «соціального забезпечення», що притаманне для системи суспільних взаємин, які побутують у полі такого захисту [154, с. 4-5].

Схожої думки придержується і М. Д. Бойко, який допускає, що поняття «соціальний захист» за своїм змістом, чинно до Конституції України, є істотно ширшим поняттям і вводить в себе термін «соціальне забезпечення» [21, с. 10].

Власне, затвердження в ст.46 Основного Закону ширшого змісту поняття «соціального захисту» відносно з «соціальним забезпеченням» кореспондує із валовим підходом у правовому полі ЄС, в якому ще в 1998 р. у межах Європейського форуму ЄС у Брюсселі був запропонований широкий підхід до сприймання «соціального захисту», що включав би не тільки соціальне забезпечення, а й соціальну інтеграцію, надання соціальних послуг, здобуття освіти, охорони здоров'я, житлову політику тощо. А також, ч. 1 ст. 87 Бюджетного кодексу України [30] встановлено видатки, що відбуваються з Державного бюджету України, зокрема видатки на «соціальний захист та соціальне забезпечення», тож думаємо, що така законодавча конструкція засвідчує про те, що законодавець припускає ці два поняття рівнозначними й до законодавчої дефініції понять «соціальний захист» і «соціального забезпечення» не буде хибним їх синонімічний слововжиток, зважаючи на те, що вони не сходяться до абсолютно матеріального (грошового) індикатора. Отож, розглядаючи видатки державного та місцевих бюджетів, послуговуватимемося терміном «соціальне забезпечення», уловлюючи під ним теж «соціальний захист».

Як правова категорія соціальне забезпечення аналізується у двох планах:

- 1) суспільні взаємини стосовно матеріального постачання та соціальної підтримки населення;
- 2) галузь права, що налагоджує відповідну галузь суспільних взаємин конкретним методом правового регулювання. Соціальне забезпечення є прийомом перерозподілу національного прибутку з ціллю забезпечення певних норм життя кожної особи в умовах дії соціальних загроз.

Оксфордський словник налічує наступне визначення: «грошова допомога від держави для людей без доходів чи з неадекватними доходами» («monetary assistance from the state for people with an inadequate income») [353].

Зачинателем розвідки теоретичних засад становлення системи соціально забезпечувальних правовідносин рахується В. С. Андреев, який 1966 р. зазначив на такі їхні ознаки:

- 1) аліментарний характер;
- 2) своєрідний суб'єктний склад (населення й державні органи);
- 3) фінансове джерело - суспільні фонди;
- 4) підвалини виникнення - особа не працює через непрацевдатності (особа вже або ще не може працювати), або звільнення країною її від цього обов'язку [9, с. 7-8].

Багатоаспектність поняття соціального забезпечення спричинила аналіз таких його сутностей, як:

- 1) суспільно-історичний тип матеріального забезпечення громадян у старості й непрацевдатних;
- 2) форма розподільчих взаємин;
- 3) предмет соціальної політики;
- 3) самостійна функція країни;
- 4) правова форма матеріального забезпечення громадян, що мають соціально-правові засади для схожого забезпечення;
- 5) форма опосередкованого заохочення активної участі населення у соціо-економічному суспільному житті;
- б) важливе соціально-економічне право осіб;
- 7) галузь права тощо [72, с. 3-4].

Н. Б. Болотіна під соціальним забезпеченням міркує організаційно-правову діяльність країни стосовно матеріального забезпечення, соціального утримання, сервісу, надання медичної допомоги за сприянням спеціально сформованих фінансових джерел особам, які пережили соціального ризику, в результаті якого згубили здоров'я та/або засоби до буття і не здатні матеріально забезпечити себе та своїх утриманців [22, с. 38].

У фаховій літературі соціальне забезпечення теж аналізують як систему економічних, правових і організаційних заходів, націлених на надання населенню тих чи інших засобів до життя при настанні соціально вагомих

обставин на умовах, визначеного нормами права, з ціллю опори їх матеріального і соціального стану на ступені, не меншому від офіційного прожиткового мінімуму коштом спеціально сформованих для цього джерел фінансування (позабюджетні, державні й недержавні кошти) [277, с. 68].

Отож, у рамках нашої розвідки під поняттям «соціальне забезпечення» усвідомлюється узалежнена законом або угодою організаційна-правова, економічна діяльність уповноважених інститутів, скерована на матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування громадян коштом спеціально сформованих фондів у разі настання вказаного законом або договором загроз (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо).

Під переконанням «фінансування соціального забезпечення» сприймаємо врегульовану правовими принципами діяльність із призначення грошових коштів з централізованих і децентралізованих грошових фондів на домовленостях безповоротності й безвідплатності з ціллю покриття видатків на здійснення завдань і заходів уповноважених інститутів, націлених на матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування громадян коштом спеціально сформованих фондів у разі настання затвердженим законом або договором загроз (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо).

Отож, під поняттям «джерело фінансування соціального забезпечення» усвідомлюватимемо бюджетні та позабюджетні фонди грошових коштів, з яких призначаються на безповоротній та безоплатній засаді грошові ресурси, які скеровані на матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування громадян у випадку настання вказаних законом або договором загроз.

Джерела фінансування соціального забезпечення дозволено класифікувати за різними рисами:

- 1) формою фінансування (бюджетні, позабюджетні);
- 2) формою власності (державні, недержавні);
- 3) рівнем управління (загальнодержавні, місцеві);
- 4) періодом функціонування (постійні, тимчасові).

Загальними ознаками для усіх джерел фінансування соціального забезпечення є:

1) соціальне спрямування джерел фінансування, зміст якої постає в тому, що за сприянням коштів, які призначаються, гарантується надання певних соціальних виплат та послуг населенню України;

2) цільовий характер багатьох видів джерел фінансування соціального забезпечення (постає у потребі ужитку коштів на заздалегідь вказані цілі). Так, чинно до ч. 1 ст. 7 Бюджетного кодексу України [30] (далі - БКУ), бюджетна система України базується, зокрема, на положенні цільового використання бюджетних коштів;

3) плановість - за видом джерела фінансування соціального постачання є фінансовими планами спеціальних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, цільових позабюджетних фондів, підприємств, установ, організацій тощо, які налічують особливий склад і систему доходів та видатків, визначають певним ладом складання, затвердження і здійснення.

Правове регулювання формування і вжитку коштів проводиться на основі і підставі діючого законодавства, яке забачає правовий механізм, компоненти якого вказані для функціонування фінансування соціального забезпечення громадян України.

До бюджетних джерел фінансування соціального забезпечення, як засвідчено вище, входить державний бюджет та місцеві бюджети. А також, що бюджет є економічною (фінансовою) категорією, він являється в значенні основного фінансового плану країни. У цьому виражається його правова сутність і роль. Правова характеристика бюджету обумовлена з аналізом його як фінансового плану, що є розписом головного централізованого фонду грошових коштів країни [28, с. 73].

Джерелами фінансування сприянь спроможна бути не лише Державний бюджет України чи місцеві бюджети, але й бюджети установ за місцем праці одержувачів допомоги. Так, допомога через вагітність та пологи жінкам із числа військовослужбовців Збройних сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки

України, військ цивільної оборони, інших військових формувань, а також Державної спеціальної служби транспорту та з складу поліцейських, осіб начальницького і рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Державної кримінально-виконавчої служби України надається за сприянням належних бюджетів, тобто за місцем основної роботи (служби) (ч.2 ст.4, ч.2 ст.5 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [170]).

Брак в Україні реального прожиткового мінімуму змушує країну надавати різним категоріям громадян конкретну соціальну підтримку, яка у багатьох нормативних документах іменується пільгами. Фінансування пільг виконується бюджетним коштом (чинно до абзацу 3 підпункту «б» п.4 ч.1 ст.89 БКУ). На різних рівнях формуються програми соціального захисту громадян і кожного року передбачаються розходи на їх фінансування. Розмір соціальних виплат у Зведеному бюджеті України (зведений бюджет України як фінансовий план не санкціонується, а застосовується як аналітико-статистичне підсумування планових і фактичних індикаторів. Він є довідковим документом, який позначає суму ресурсів, що мобілізуються і перерозподіляються через бюджет [29, с. 73-74]).

Якщо в 1996 р. питома вага видатків на фінансування соціального захисту й соціального забезпечення складала 56,4% соціальних видатків Зведеного бюджету України, то в 2011 р. -68,3%. Протягом 2003-2011 рр. витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення зросли від 6815,6 млн грн у 2003 р. до 63540,2 млн грн у 2011р. [110, с. 28]. За 2001-2012 рр. максимальний обсяг коштів був скерований на соціальний захист та соціальне забезпечення громадян, а також освіту, які складають практично 73% від валового обсягу. Впродовж зазначеного періоду зазначені статті бюджетного фінансування збільшились у вісім і дев'ять разів адекватно (табл. 1.1).

Формальний діапазон витрат на соціальний захист і соціальне постачання з державного бюджету за час 2005-2015 рр. піднялись у 3,28 рази, з місцевого бюджету -8,7 разів. Затрати зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в 2019 р. збільшились на 27 млрд грн. зіставляючи з

2018 р., переважна динаміка збільшення фіксується протягом 2015-2018 рр. (табл. 1.2). Зазначене вказує на те, що видатки на соціальне забезпечення є пріоритетним вектором видатків зведеного бюджету.

Таблиця 1.1

Напрямки фінансування соціальної сфери

Рік	Напрямки фінансування соціальної сфери, млн грн					Бюджетне фінансування, млн грн
	Житлово-комунальне господарство	Охорона здоров'я	Духовний і фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захист та соціальне забезпечення	
2002	1392,6	7537,9	1417,9	12268,3	12581,3	35198,0
2003	1823,3	9708,2	2052,5	14977,7	12953,2	41514,9
2004	2665,3	12159,4	2695,9	18333,2	19310,5	55164,3
2005	3914,2	15476,5	3449,8	26801,8	39940,2	89582,5
2006	8024,1	19737,7	4328,4	33785,0	41419,9	107295,1
2007	5900,3	26717,6	5687,7	44333,6	48517,3	131156,5
2008	8968,5	33559,9	7916,1	60959,4	74069,7	185473,6
2009	7498,1	36564,9	8330,2	66773,6	78775,4	197942,2
2010	5431,3	44745,4	11525,4	79826,0	104534,9	246063,0
2011	8679,3	48961,6	10754,9	86253,6	105434,8	260084,2
2012	20059,6	58453,9	13639,6	101560,9	125306,9	319020,9

Таблиця 1.2

Видатки зведеного бюджету на соціальне забезпечення

Показники	2015	2016	2017	2018
Зведений бюджет України (млрд грн)	680,9	835,832	1056,973	1263,63
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (млрд грн)	176,339	258,326	285,761	276,64
Питома вага у Зведеному бюджеті України %	25,9	30,9	27	32,3

Розглянувши питому вагу затрат на соціальне забезпечення у Зведеному бюджеті України за 2015-2018 рр., вбачаємо наступний висновок: сталої тенденції немає. Питома вага розходів на соціальне забезпечення щороку коливається то в бік зростання, то в бік зниження. Такі коливання спричинені

нестійким соціально-економічним та політичним становищем держави, трансформаційними процесами у галузі економіки, соціального забезпечення.

Зважаючи на показники, вказані в таблиці 1.3, доходимо висновку, що поміж затрат Державного бюджету України на соціальне забезпечення перевершували видатки на соціальний захист пенсіонерів -у середньому частка вказаного виду видатків складала 91,4%. Дані видатки були скеровані, зокрема, на виплату пенсій чинно до законів України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державну службу», «Про судоустрій та статус суддів», «Про прокуратуру» тощо.

Таблиця 1.3

Структура та склад видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення, %

Показники	2015	2016	2017
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	1,3	1,2	1,2
Соціальний захист пенсіонерів	14,6	17,7	13,3
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,8	0,8	0,6
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	5,4	4,9	4,2
Соціальний захист безробітних	0,01	0,00	0,01
Допомога у вирішенні житлового питання	2,3	5	6,5
Соціальний захист інших категорій населення	1,3	1	0,9
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,00	0,00	0,00
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,3	0,3	0,3
Разом	25,9	30,9	27

Варто зауважити, що в останні роки видатки Державного бюджету України на соціальний захист пенсіонерів, як і витрати на соціальне забезпечення загалом, значно знизились. Другим за величиною фінансуванням індикатором у системі видатків державного бюджету на соціальне забезпечення є розходи на соціальний захист інших категорій громадян, питома вага якого в час 2015-2017 рр. в середньому складає 1%. До затрат на соціальний захист інших людей вводять інші програми у галузі соціального захисту та

соціального забезпечення, що постачають здійснення загальнодержавних функцій, чинно до переліку, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Проведення місцевих програм соціального захисту населення здійснюється на базі ухвалень органів місцевого самоврядування. Їх фінансування виконується коштом місцевих бюджетів. Не дивлячись на те, що частина затрат соціального спрямування передана для постачання до місцевих бюджетів, повноваження з фінансування соціальної галузі зостаються нерозподіленими і невиразними, певним чином перетинаються між розбіжними рівнями влади, що веде до повторення функцій і зниження результативності на місцевому рівні [340, с. 197]. Поміж розходів місцевих бюджетів України на соціальне забезпечення переважували видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді, відчутно дужчав ступінь допомог у розв'язанні житлового питання(табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Структура та склад видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2015-2017рр.

Показники (млрд грн)	2015	2016	2017
Соціальний захист на випадок непрацездатності	7,448	8,836	10,767
Соціальний захист пенсіонерів	4,775	5,025	6,768
Соціальний захист ветеранів війни та праці	4,427	5,682	5,339
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	36,449	40,664	44,050
Допомога у вирішенні житлового питання	14,081	40,273	67,095
Соціальний захист інших категорій населення	3,542	3,23	3,819
Інша діяльність у сфері соціального захисту	1,912	2,598	3,332
Разом	72,638	106,364	141,282
%, відсотків від складу усіх видатків			
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2,7	2,5	2,2
Соціальний захист пенсіонерів	1,7	1,4	1,4
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,6	1,6	1,1
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	13	11,6	8,9
Допомога у вирішенні житлового питання	5	11,5	13,5
Соціальний захист інших категорій населення	1,3	0,9	0,8
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,7	0,7	0,7
Разом	25,9	30,3	28,5

Примітка. Складено автором на основі [275, с. 183-184, 186].

Рівень видатків місцевих бюджетів на соціальне забезпечення посвідчує про участь місцевого самоврядування у рішенні актуальних проблем соціального характеру держави та регіонів.

Що ж до позабюджетних основ фінансування соціального забезпечення, то до таких входять цільові позабюджетні фонди, кошти суб'єктів господарювання, некомерційні організації.

До цільових позабюджетних фондів соціального спрямування налічують Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, утворений способом об'єднання Фонду соціального страхування від нещасних ситуацій на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а також Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

А також, фінансування соціального забезпечення проводиться коштом некомерційних організацій (благодійні фонди, громадські об'єднання, недержавні пенсійні фонди та ін.). Форми реалізації діяльності некомерційними організаціями спроможні бути різні: від надання благодійної опори у виді одноразової чи систематичної фінансової, матеріальної й іншої допомоги до прийняття на себе некомерційними організаціями витрат з безоплатного, повного чи часткового утримання об'єктів добродійності. Країна по-різному стимулює цю діяльність способом надання пільг на сплату податків, митних та інших зборів і платежів, повне чи часткове звільнення від сплати за вжиток державного чи муніципального майна, субсидіювання рооти некомерційних організацій тощо.

1.3. Фінансова грамотність як один з пріоритетів розвитку сучасної молоді

Глобальна криза світової економіки розкрила ряд інституційних «провалів» у здійсненні фінансових взаємин, які в умовах швидкого розвитку фінансових ринків стали ризиками економічної стійкості як окремої держави, так і світового господарства загалом. Поміж таких «провалів» виняткової уваги

вимагають фінансова культура, фінансова просвіта, фінансова грамотність громадян. Якраз незадовільний рівень кранької урядом СИТА було зазначено однією з головних причин іпотечної кризи, а пізніше і глобальної нестабільності загалом. На міркування Джона Брайантона, віце-президента Ради з фінансової грамотності при Президенті США, «фінансова культура в сучасному розвинутому світі, що швидко змінюється, стала ще одним життєво необхідним елементом в системі навиків і правил поведінки. Фінансова грамотність дозволяє людині не залежати від волі інших людей, від економічної системи в цілому. Освічена людина сама обирає ті життєві шляхи, які будуть для неї найбільш привабливими, одночасно створюючи матеріальну основу для подальшого розвитку суспільства. Тобто, фінансова культура дозволить людині стати більш самостійною у своєму виборі, незалежною та вільною» [1].

Питання фінансової культури й грамотності є важливою не тільки для України, а й практично для усіх держав світу. Доволі яскраво це виразилось в час світової фінансово-економічної кризи, внаслідок чого більшість урядів питання економічної та фінансової грамотності ввело в національні стратегії соціально-економічного піднесення та фінансово-економічної безпеки, а Єврокомісія поміж восьми ключових компетенцій європейця вказала підприємницьку й економічну грамотність [2, с. 17]. Міжнародне усвідомлення потреби у піднятті фінансової грамотності соціуму підтверджується функціонуванням Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) (наприклад, безпосередньо Всесвітнього банку та ООН).

Фінансова культура суспільства - це комплекс традицій, норм, принципів, які показують ступінь фінансової грамотності, навички й поведінку громадян в сфері фінансових взаємин, фінансового планування й розподілу грошових коштів при наявному рівні піднесення інфраструктури ринку, фінансових інститутів і різних цінностей фінансової галузі, що вбачають матеріальну реалізацію, й сформованих ціленаправленою взаємодією населення [3, с. 236]. Отож, фінансова культура окреслюється фінансовим мисленням, яке прямо обумовлене від ступеня фінансової грамотності. Крайня, в свою чергу, є результатом фінансового виховання та освіти впродовж усього життя будь-якої

особи в будь-яких соціально-економічних умовах. Фінансово грамотний громадянин - це індивід зі сформованим економічним мисленням; він спроможний діяти в ситуації вибору, розуміти власну відповідальність, ділити суспільні цінності [2, с. 19]. Керівництво фінансових послуг Великої Британії (Financial Services Authority) окреслює такі складові фінансової грамотності, як постачання життєдіяльності, контроль за власними фінансами, проектування на перспективу, вибір фінансових товарів, збереження компетенції про фінансові послуги.

Відображенню питання економічної та фінансової грамотності громадян уділено багато різноманітних розвідок, прикладних праць, методичних розробок низки урядів держав світу, державних і недержавних фінансових й освітніх об'єднань, а також, ОЕСР, ООН. Втім у новочасній вітчизняній економічній та фінансовій літературі, надто науковій, дана проблема поки не одержала принагідного висвітлення.

Отож, вагомість фінансової грамотності в постачанні сталості фінансово-економічного розвитку, збільшення достатку громадян в умовах становлення ринкових взаємин в Україні формує актуальність цього питання в модерній економічній теорії та практиці стосовно дефініції її змісту; діяння на соціальний та економічний розвиток як осіб, так і держави в загалом; визначення інституційних принципів розвитку системи фінансової грамотності та її суспільного затвердження чинно до умов трансформаційного періоду..

Фінансова грамотність, передусім, окреслює ефективність взаємодії домогосподарств, суб'єктів господарювання з фінансовими інститутами. Тобто, в широкому значенні, вона віддзеркалює знання про фінансові інститути та фінансові продукти; уміння їх застосовувати, ухвалювати виважені фінансово-економічні рішення у випадку потреби, а також усвідомлення людьми своїх дій у цій галузі. Фінансова грамотність - це поняття, що сполучає установки, знання та навички. Установки творять базис фінансової грамотності та окреслюють фінансову культуру, яка, в свою чергу, показує фінансове мислення. При цьому знання і навички мають формуватися та підноситись на базі довготривалої стратегії життєвого циклу будь-якого громадянина, яка

аналізується в площині розуміння основних фінансових понять та вжитку цих відомостей для ухвалення осмислених рішень (розходи або заощадження, вибір фінансового інституту або продукту, заощадження та їх вжитку на освіту або постачання життя в прийдешньому), що добродіють економічній безпеці та достатку жителів.

У плані вищевказаного, потрібні фінансові знання мають залучати: усвідомлення загроз та доходності, інфляції, готівкових та безготівкових розрахунків, простий та складний процент, дисконтування, механізму функціонування фінансового ринку, фінансових інститутів, юридичну і податкову відповідальність всіх членів фінансових взаємин тощо [4, с. 89]. Побіжно з тим необхідні навички -це вміння шукати та знаходити відомості про стан та рух ринку, звичка відстежувати основні його індикатори; вміння читати договори та осмислювати їх зміст, зіставляти пропозиції різних фінансових установ, суб'єктів господарювання та визначити рівень їх перспективної сталості.

Заразом, фінансова грамотність вбачає не тільки економічне, а й соціальне та суспільне єство. Поміж суспільних функцій фінансової грамотності дозволено вказати такі:

- 1) поліпшення нормативно-законодавчої бази;
- 2) посилення протидії тіньовій економіці;
- 3) збільшення довіри громадян, зниження злочинності;
- 4) розвиток демократії;
- 5) зріст добробуту громадян;
- 6) розвиток соціально-культурної галузі.

Соціологічні розвідки в різних державах світу вказують на доволі низький рівень фінансової грамотності громадян. Так, вивчення з ініціативи фонду Merrill Lynch Foundation показали, що тільки 48 % учнів випускних класів американських шкіл спроможні достовірно дати відповідь на питання з фінансової грамотності, 42 % американських батьків ніколи не аналізують фінансові питання зі своїми дітьми [6].

Розвідки Кембриджського університету та компанії Prudential Insurance в

2004 р. показали, що майже 9 мільйонів учнів випускників класів британських шкіл страждають «фінансовою фобією» та відмежовуються від будь-яких фінансових відомостей, а також, й стосовно стану банківських рахунків, заощаджень і страхування. За даними опитування 57 % дорослого населення Японії не налічує валого уявлення стосовно фінансових інструментів; більше половини дорослих громадян Австралії вбачають себе фінансово грамотними, але тільки 4 % з них правильно дали відповідь на запитання, що таке складний процент [7]. Загалом, за відомостями Світового економічного форуму, на нині 4 млрд. людей у світі не налічують доступу до банківської системи.

Ступінь фінансової грамотності в Україні вперше визначила маркетингова компанія InMid разом з Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) наприкінці 2010 р. Дані [8] вказують на вкрай невисокий рівень фінансової культури: 43 % українців не інтересуються новинами фінансового характеру, не дивлячись на те, що вони мешкають в умовах ринкової економіки. З тих, кому цікаво це, 20 % простежують динаміку інфляції, споживчі ціни; 10 % громадяни слідкують за цінами на нерухомість та трансформаціями в пенсійному забезпеченні; 5 % відстежують рух процентних ставок по кредитах, 4 % - по депозитах; по 2 % - ціни на нафту і золото, курси валют, тільки 1 % - змінами котирувань та індексів на ринку капіталів. Побіжно з тим, 78 % громадяни застосовують фінансові послуги комерційних банків при оплаті комунальних послуг, 61 % одержують зарплату за картками, 31 % - апелюють в банк за обміном валют. Втім, ці операції нерідко для громадян є вимушеними через те, що форму їх здійсненні обирають підприємства, установи зступаючи не з бажання осіб, а з інтересу зниження власних розходів та максимізації власних цілей. Рівночасно 60 % українців налічують заощадження, але тільки 11 % довіряють гроші банківським установам. Лише 7 % громадян застрахували своє життя, 0,9 % вводять кошти в інвестиційну компанію або недержавні пенсійні фонди.

За результатами розвідки, фінансово грамотними допускають себе 65 % населення України загалом та 55 % тих, хто мешкає в східних областях (Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Луганська). З 7 питань стосовно

фінансової грамоти на усі питання дали відповідь тільки один відсоток опитуваних, на 5-6 - 22 %, на 4 -27 %, на 2-3 -38 %, не відповіли ні на одне питання -1-13 %, тобто менш грамотними є 49 % опитуваних. З 15 питань з фінансової обізнаності, на 13-15 достовірно дали відповідь тільки 1 %, на 10 - 12-2 %, на 7-9 - 38 %, на 3-0 - 44 %. Лише 7 % громадян відомо, що країна гарантує вклади в комерційних банках на величину 150 тис. грн., 57 % стосовно відповідальності банків, 44 % - відносно відповідальності поручителя, 20 % - щодо розв'язання конфліктних ситуацій, 31 % - стосовно гарантування інвестицій, 38 % - про гарантування вкладів в кредитних спілках, 34 % - про гарантування страховки.

Максимально фінансово грамотними в Україні постали здобувачі освіти вищих навчальних закладів. Побіжно, молодша вікова група (20-24 років) постала і найбільш безграмотною. На погляд експертів, це вказує на значне розшарування молодого покоління та засвідчує тенденцію до наступної поляризації бідних та багатих.

Розвідки також засвідчують те, що в більшості випадків споживачі фінансових послуг застосовують відомості про фінансові ринки з засобів масової інформації, тематичних телепередач (67 % опитуваних), 17 % послуговуються Інтернетом, міркування знайомих сприймають 19 %. У випадку вибору фінансової установи для одержанн кредиту або розміщення депозиту 50 % громадян зважає на думку близьких.

Постає подив позиція окремих фінансових установ, керівники яких невисокий рівень фінансової грамотності тлумачать недовершеністю нормативно-правової, інформаційної регламентації НБУ; невисоким рівнем реальних доходів громадян, політичною нестікістю або взагалі вказують на брак зв'язку фінансової грамотності громадян та стабільності фінансової системи, наводячи зразок США та ЄС.

Світовий досвід вказує на, що формування фінансово-економічної культури громадян вводить такі елементи:

- 1) Створення концепції економічної та фінансової грамотності й освіти.

- 2) Дефініція учасників програм фінансової грамотності та організаторів-спонсорів.
- 3) Визначення оптимальних форм, програм фінансової та економічної освіти, адекватних цільових аудиторій, джерел фінансової грамотності.
- 4) Оцінка фінансово-економічної грамотності громадян та програми стосовно її підняття.

Отож, міркуємо, що концепція фінансової освіти повинна відгукуватися, передусім, цілям формування фінансової культури, головними елементами здійснення якої, на нашу думку, мають бути: підняття обізнаності населення про фінансові послуги; збільшення ступеня їх знань й компетенцій в сфері особистих фінансів; перетворення відношення громадян до фінансових інститутів, продуктів, їх фінансової поведінки; підняття впевненості населення в ухваленні фінансових рішень; підняття введення та участі населення у вжитку фінансових продуктів. В комплексі усі вони добродіють підвищенню фінансової обізнаності громадян стосовно фінансових інститутів, продуктів, інструментів, ринків. В майбутньому це збільшує та активізує участь населення в фінансових діях, забезпечує зріст дієвості фінансових рішень. Отож, програми фінансової та економічної грамотності мають здійснювати освітню, соціальну, маркетингову роль.

Усвідомлення на державному рівні знадобилося у розвитку фінансової культури відшукало віддзеркалення у спеціальних програмах, національних стратегіях, які налічують на нині більше ста держав світу: Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чехія, Естонія, Німеччина, США, Велика Британія, Японія, Іспанія, Ізраїль, Польща, Румунія, Словаччина, Індонезія, ПАР, Італія, Республіка Корея, Нова Зеландія, Росія, Казахстан й ін. А також, в окремих державах існують спеціальні закони стосовно фінансово-економічної грамотності та освіти, а саме, в США, Великій Британії.

Діяння фінансової освіти на піднесення економіки та суспільства має багатоаспектний то суперечливий характер. Так, з однієї сторони, підняття фінансової грамотності добродіє введенню громадян до фінансового ринку, а з іншої, розвиток останнього ведеться ускладненням фінансових продуктів, що, в

свою чергу, не забезпечує збереження фінансової сталості в умовах збільшення невизначеності фінансових та економічних ухвалень, а, отже, й загроз. Якраз це засвідчують більшість держав світу, а також, й Україна, в час 2008-2009 рр. Отож, доволі важливим є питання вибору дієвих векторів фінансової просвіти громадян, методик, способів оцінки, контролю над вжитком коштів на ці цілі тощо. А також, обов'язковою умовою успіху даних заходів є їх цілісність, системність, своєчасність, доступність, що дозволено забезпечити, як вказує світовий досвід, завдяки введенню національної стратегії фінансової грамотності, в якій програми відгукуються інтересам громадян, а не наявним проблемам фінансової системи.

Світовий досвід теж показує, що побутує доволі багато форм фінансової просвіти. їх вибір окреслюється, передусім, такими факторами, як цілі та аудиторія. Умови ринкової економіки потребують одержання фінансової освіти вродовж усього життя. Чим швидше діти усвідомлюватимуть роль грошей в приватному, сімейному, суспільному житті, тим швидше виробляться корисні фінансові навички.

Отож, дефініюючи вагомість фінансової грамотності населення як бази фінансово-економічної безпеки, стабільного розвитку національної економічної та фінансової системи, зріст достатку, варто усвідомити, актуальність і значущість формування дієвої системи фінансової просвіти Україні [9; 10].

Висновок до розділу 1.

Отож, зважаючи на вказане вище, варто зосередити увагу на потребу посилення економічної, суспільної, соціальної значущості фінансової культури за сприянням збільшення координуючої вагомості НБУ, Міністерства фінансів, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту у виробленні цілісної системи фінансової грамотності. А головними принципами належної освіти повинні стати: зважання на модерні тенденції розвитку світу та держави, добродія розвитку ділової активності; затвердження раціонального економічного мислення; формування загальної системи ділової освіти, постачання її

відповідності економічній та фінансовій політиці країни.

Зарахування соціального захисту громадян до числа суспільних інститутів є відображенням того незаперечного факту, що члени соціуму постійно старались інституціоналізувати взаємини, які обумовлені з актуальними та сукупними для певної групи людей економічними й соціальними знадобами та інтересами. Прикладом цього є формування організаційних структур у подібні соціальних страхових фондів, факт соціальних гарантій, принципів, норм і неформальних правил, цінностей, культурних імперативів, сталих форм поведження, здійснення соціально-економічних функцій.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості системи соціального забезпечення населення в Україні

Порядок надання соціальних послуг громадянам є вкрай утрудненою підсистемою цілісної системи органів державного керівництва, де центральним органом є Міністерство соціальної політики України, яке зобов'язане постачати формування та здійснення державної політики у галузі соціальної захисту населення. Соціальна політика являється одним із головних чинників налагодження забезпечення соціального рівня достатку громадян держав, які розвиваються.

Позаяк, об'єктами та суб'єктами соціальної політики являються з одного боку державні інститути, а з іншого - громадяни країни, то варто аналізувати цілісну систему соціального захисту як державний інститут опіки найменш захищених громадян (рис. 2.1).

Чинно до інституційної парадигми “ соціальний захист населення - відносини між суспільством та соціально вразливими верствами соціуму з приводу отримання ними економічних благ (соціальні виплати, допомоги, компенсації, пільги, податкові знижки та кредити) для забезпечення існуючих у країні соціальних стандартів через діяльність відповідних інститутів (соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні нормативи, державні та громадські організації, фонди і установи, а також корпорації і міжнародні інституції)” [1].

За рахунок складної ієрархії інститутів соціального захисту населення вкрай складно простежити за джерелами фінансування соціальних статей витрат як на державному, так і на місцевих (територіальних) рівнях. Відповідно до статистичних індикаторів соціальна галузь в Україні є недофінансованою через брак принагідного бюджетного фінансування. В державах Європи захищеними статтями розходів держбюджетів є видатки соціального характеру. Максимально питому вагу в європейських бюджетах посідають видатки на

соціальні знадоби. Уряду України варто визначити державні мінімальні стандарти, які мають зафіксувати межу індикаторів якості та обсягу надання соціальних послуг громадянам, нижче якої вони не мають опускатися. Світовій практиці теж невластиві стратегії відміни або зниження конкретних соціальних програм у разі їхніх державних недофінансувань, що доволі нерідко здійснюються в Україні. Позаяк, соціальний сектор вводить в себе політику стосовно ступеня зайнятості, безробіття, а ще охорони здоров'я, освіти і науки, то соціальні програми мають бути не лише захищені урядом держави, але й аналізуватися та наростати за умов зросту бюджетних доходів .

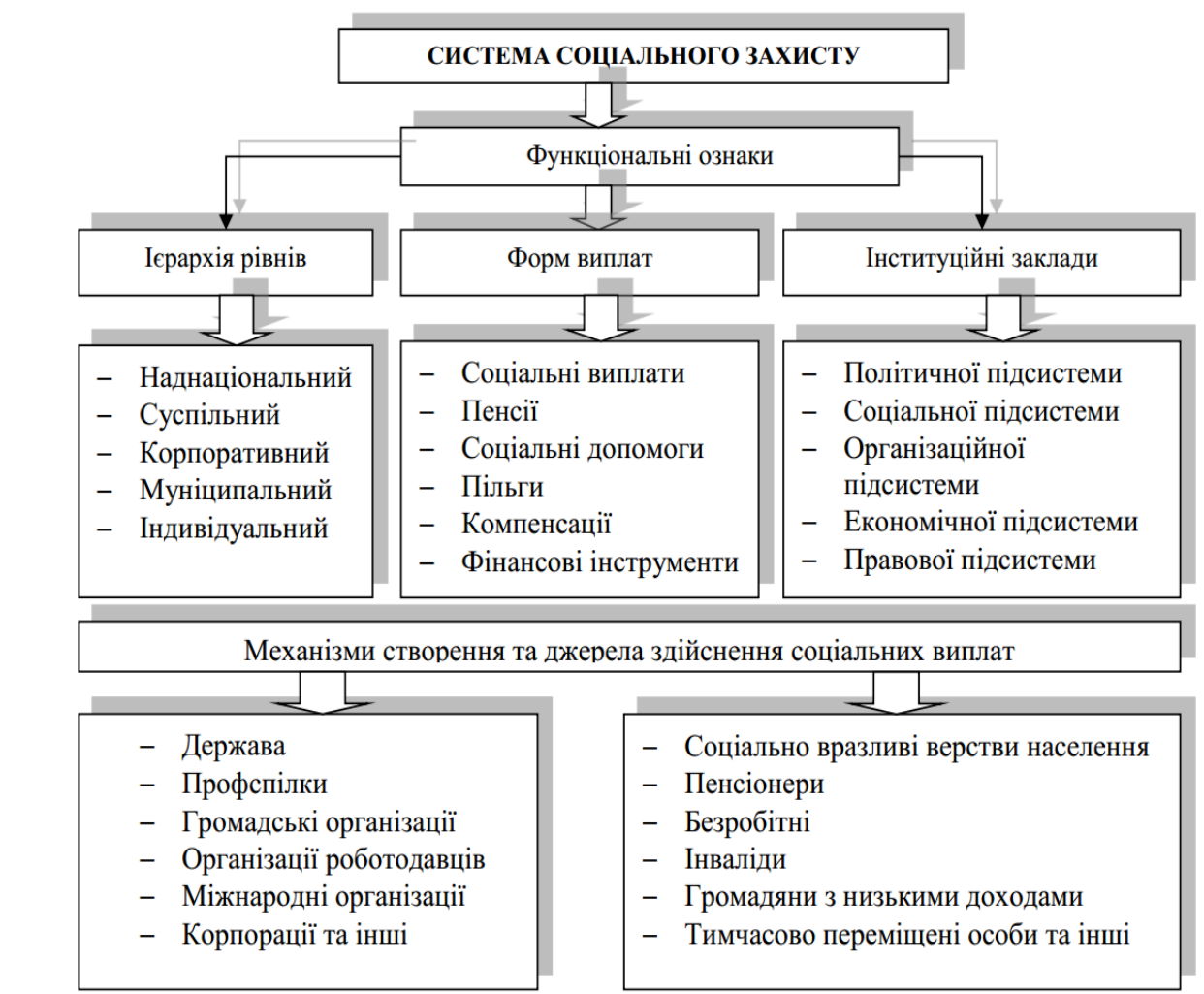

Рис. 2.1. Система соціального захисту населення [1].

Головними мотивами недофінансування соціальної галузі видаються не лише нестача державних фінансів та дефіцити місцевих бюджетів, але й тому

що не продукуються сучасні нетрадиційні для економіки держави -недержавні кошти, такі як формування соціальних фондів та введення приватного бізнесу.

Фінансове забезпечення соціальної галузі аналізується як цілісна підсистема фінансово-кредитного механізму, способу покриття розходів, методу фінансового діяння на соціально-економічні процеси та систему грошових фондів (рис. 2.2).

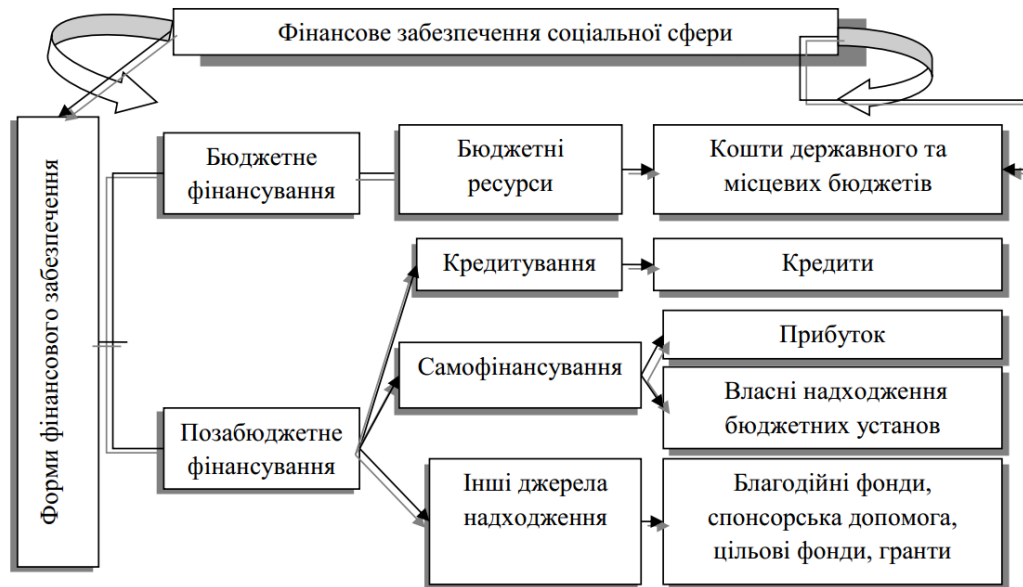

Рис. 2.2. Система фінансового забезпечення соціальної сфери [4]

Під фінансовим постачанням соціальної галузі усвідомлюють цілісну систему організації фінансових взаємин, які вводять належні форми, методи та інструменти їх здійснення, в ході мобілізації та розподілу фінансових ресурсів з ціллю формування умов для дієвого функціонування соціальної галузі в Україні на засадах розв'язання відповідних завдань, спричинених соціальними функціями крани [4]. З рисунку 2 помітно, що система фінансування соціальної сфери налічується з бюджетних та позабюджетних коштів. Позабюджетне фінансування проводиться за рахунок самофінансування, мобілізація коштів з інших джерел фінансування та кредитування. В Україні найменш розповсюдженою практикою є продукування інших джерел для фінансування соціальної галузі, які нараховують спонсорські кошти, фінансування з державних цільових фондів, а також надходження від громадських та благодійних фондів.

Призначивши структуру та джерела фінансового постачання соціальної галузі, варто проаналізувати діапазон та динаміку фінансових ресурсів, котрі вказані для її фінансування. Існуючу в Україні ситуацію з державним фінансуванням соціальної галузі виразно представлено на рис. 2.3. та рис.2. 4.

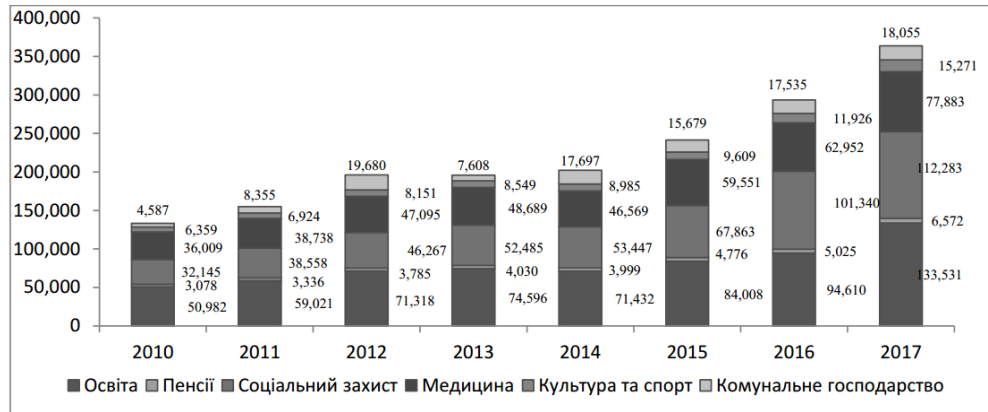

Рис. 2.3 Напрями бюджетного фінансування соціальної сфери протягом 2010-2017 рр. млн. грн. на місцевому рівні [6]

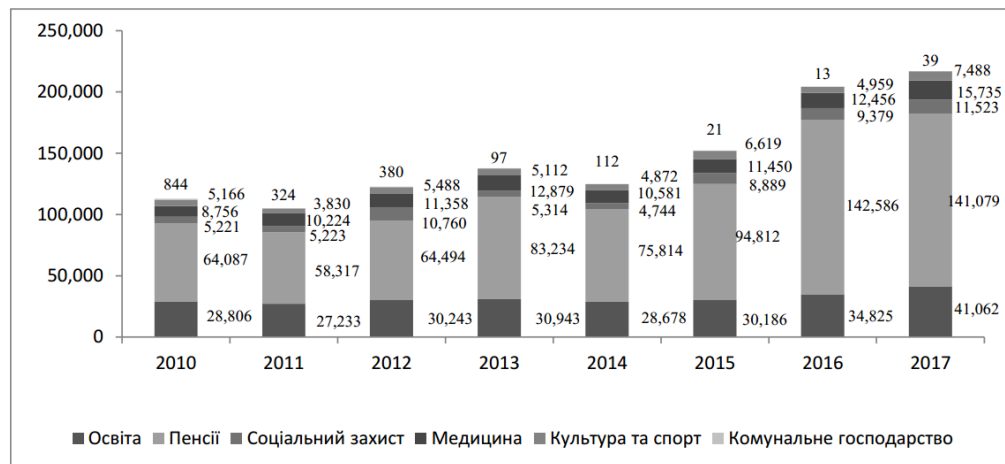

Рис. 2.4. Напрями бюджетного фінансування соціальної сфери впродовж 2010-2017 рр., млн. грн. на державному рівні [6]

Розглянувши фінансування соціальної галузі на місцевих та державному рівнях, варто зауважити, що за 2010-2017 рр. максимальний обсяг коштів скеровувався на фінансування освіти, соціальний захист та медицину.

Розходи на соціальний захист з місцевих бюджетів в 2017 р. складають 30% валового обсягу фінансування у зіставленні з 2010 р -24%, чинно до

державного бюджету -5% у 2017 р. та 4,6 % у 2010 р. Втім, обсяги державного фінансування не є принагідним для зміни системи соціального захисту громадян. Найменше фінансуються комунальне господарство та культурний розвиток -5% валового обсягу фінансування у 2010 р. та 3,5 % -2017 р. з державного бюджету, а ще 8% у 2010 р. та 9% у 2017 р. з місцевих бюджетів. Їх обсяг зостається на критичному рівні не дивлячись на всі намагання влади осучаснити дані структурні елементи (вектори) соціальної галузі.

Проаналізуємо питому вагу кожного елемента в системі доходів громадян України за 2015-2016 рр., % (рис. 2.5). Питома вага заробітної плати в системі доходів громадян складала 41,8 %. Доходи у формі прибутку та змішаного доходу являли 18,2 %, отримані доходи від власності -4,1 %, а соціальні допомоги та інші здобуті поточні трансферти -35,9 %.

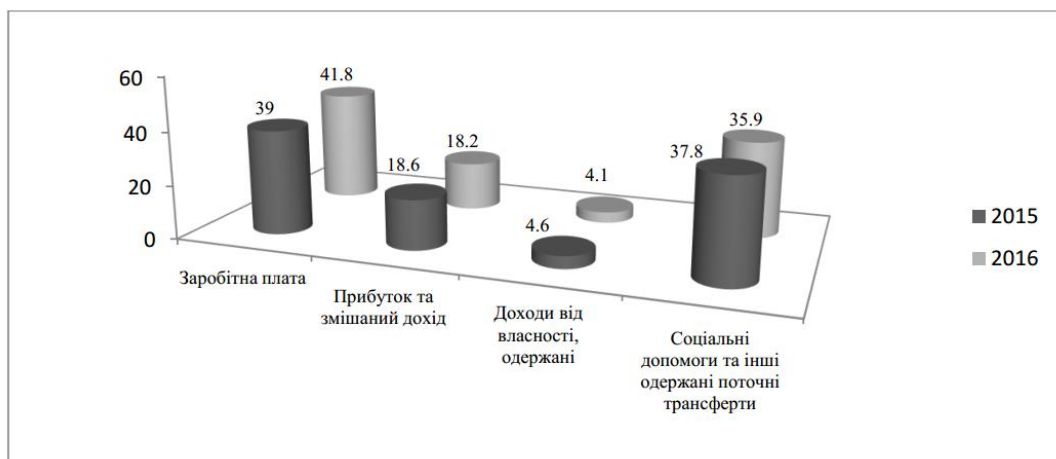

Рис. 2.5 Структура доходів населення України за 2015-2016 рр., %

Наслідки розгляду діапазону соціального фінансування вказує на те, що система соціального захисту громадян не є дієвою, позаяк не повністю постачає знадоби окремих мало захищених прошарків населення, що потребує їхньої реструктуризації. Першорядним етапом в реформах є зміна базових наявних параметрів соціальної захищеності громадян (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Параметри соціальної захищеності населення України [8]

Стосовно числа учасників, то станом на 01.01.2017 р. в Україні адресну допомогу одержали 335,7 тис. малозабезпечених сімей, з яких 112,3 тис. багатодітних сімей, а саме на кожну дитину в малозабезпеченій сім'ї у величині 250 грн. віком до 13 років та 500 грн. -віком до 18 років. Чинно до поправок Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 06.12.2016 № 1774-VIII” вказано, що деякі пільги, до яких входить надання житлових субсидій, на проїзд та зв'язок, спроможні виплачуватися у грошовому еквіваленті у величині та порядку, затверджених Кабінетом Міністрів України [9]. Допомога на дітей з інвалідністю піднялась з 173 до 415,65 грн. У 2016 році на забезпечення окремих категорій громадян технічними та іншими засобами реабілітації вказано видатки у розмірі 1047,2 млн грн. Втім, більшість соціально-незахищених громадян вимагають поліпшення програм соціального захисту, з даною ціллю впродовж 2012-2016 рр. здійснено низку законодавчих, територіальних та фінансових реформ. У 2013- 2016 роках ухвалено та затверджено наказами Мінсоцполітики та зареєстровано в Мін'юсті 19 державних стандартів соціальних послуг, з яких низка -у 2016 р.

Соціальна галузь вимагає подальших реформ у таких спрямуваннях:

1. Децентралізація територіальних громад з концентрацією центрів надання соціальних послуг.
2. Формування нових підходів в організації діяльності системи надання соціальних послуг, що призначаються окремим прошарками населення.
3. Призначення мінімального базового пакета (рівня) соціальних послуг, що повинен постачатися на рівні територіальної громади.
4. Введення адресної соціальної допомоги, яка б постачала базові знадобки окремих малозахисчених категорій громадян.
5. Введення недержавних організацій з ціллю підняття конкуренції на ринку надання соціальних послуг.

2.2. Зарубіжний досвід моделювання фондів фінансування соціального забезпечення населення

Сьогочасний стан соціального постачання в розвинутих державах світу формувався протягом протяжного часу і подолав певні періоди становлення. За часів Середньовіччя бідність була оточена ореолом святості: ієрархічне середньовічне суспільство зневажало бідних і безпорадних людей на нижній частині соціальної драбини, але саме тому бідні мають можливість бути освяченими. Вчені сходяться на думці, що, за словами Чарльза Тейлора, християнська церква виникла в стародавньому світі як новий тип релігійного об'єднання, яке створило навколо себе нові організації служби. Цей вид діяльності залишається важливим протягом багатьох століть християнства. До сучасності ці інститути перебувають під контролем світської влади, тому в цьому контексті історії західної цивілізації сучасна соціальна держава є нащадком ранньохристиянської церкви. Українська модель громадянського соціального забезпечення сформована на основі переглянутої концептуальної моделі Бісмарка. Правовою основою його побудови є прямий зв'язок між рівнем соціального забезпечення та тривалістю особистої професійної діяльності. В основі даної моделі постає соціальне страхування з публічно-правовим статусом [258, с. 18].

Системи соціального забезпечення держав ЄС відрізняються залежно від національних особливостей, політичних і економічних умов [393]. Більшість держав Європи долучилися до нової концепції фінансування соціального забезпечення.

Відповідно до цієї концепції джерелом соціальних послуг мають бути:

- 1) національне соціальне забезпечення;
- 2) приватний сектор;
- 3) неформальні сфери обслуговування.

Згідно з доповіддю Європейської Комісії 1995 року, чотири основні принципи організації та функціонування схем соціального забезпечення є універсальними в ЄС-Англосаксонській, Континентальній, Скандинавській та Південній Європі, що повністю відповідає вищезгаданій Концепції Тітмуса та Еспінг-Андерсена: ліберальний (неоліберальний) англосаксонський тип, стандартна особливість: кожен має гарантію мінімального доходу для задоволення основних потреб у харчуванні, житлі та медичній допомозі.

Програми соціального страхування породжують єдину систему, фінансування ж соціальної системи проводиться як коштом страхових внесків, так і коштом податків за плоскої податкової ставки. При цьому здійснився перехід від «бевериджської» моделі до низьковитратної, мінімалістської системи достатку, «середній клас» активно проводить страхування в приватному секторі [386]. Англосаксонська модель (Великобританія, Ірландія, Канада, США, Австралія та Нова Зеландія) кореспондує із залишковою моделлю Титмуса.

Фактична розбіжність між нордичною та англосаксонською моделями постає в величині соціальних допомог: нордична модель постачає соціально значні виплати, англосаксонська модель постачає режим виплат за фіксованою ставкою. Охорона здоров'я та соціальні послуги фінансуються коштом різних форм оподаткування (при цьому ступінь оподаткування у державах англосаксонської моделі невисокий [394]).

Англосаксонська країна загального добробуту обумовлена з дерегулюванням конкурентного ринку праці й віщує гнучкість способом

перепідготовки й безперервного інформаційного обміну між шукачами роботи й роботодавцями.

Затрати на соціальне забезпечення в Австралії та Новій Зеландії традиційно були вкрай низькими [392].

США вбачають особливу (за твердженням Н. Фергюсона) систему соціального захисту: служба соціального постачання гарантує найменші державні виплати всім пенсіонерам, разом система «Медікеа» приховує всі медичні витрати літніх людей та інвалідів. Чинно до положень ліберальної моделі вона ґрунтується на двох головних формах:

1) соціальному страхуванні, виплати за яким проводять як роботодавці, так і наймані робітники;

2) державній соціальній опорі коштом бюджетів різних рівнів (від федерального до місцевого), при цьому побутує єдиний критерій одержання соціальної допомоги - малозабезпеченість (бідність) [270, с. 6].

Основна мета цієї моделі полягає в підтримці задовільного рівня життя з акцентом на сприянні високому рівні зайнятості, а більшість материкових країн, що знаходяться на ахіллесовій п'яті, протягом тривалого часу не могли стимулювати зростання зайнятості. Стагнація ринку праці безпосередньо пов'язана з високими внесками на соціальне страхування та досить суворим централізованим правовим наглядом [356]. Державна політика у соціальній сфері почала зосереджуватися на інтеграції бюджетів соціальної політики, підвищенні ставок внесків на соціальне страхування для фінансування додаткової допомоги та перехресному субсидії соціального страхування; ці зміни також поширилися на ринок праці, де були запроваджені гнучкі умови зайнятості.[362]] .

2) Соціал-демократична скандинавського типу (англ. Nordic welfare model), критеріальна риса - важлива роль держави у здійсненні соціального захисту, значний обсяг бюджетного перерозподілу на соціальні потреби, принципове скерування на постачання «повної зайнятості», соціальний корпоративізм, або макроконсенсус між основними організаціями бізнесу, профспілок і країною.

Соціальна дистанція між людьми та ринком підтримується «соціальними громадянами», що створює основу солідарності між класами, яка є основою широкої системи соціального забезпечення через високі податки та прогресивні податкові таблиці, які можуть вирішувати соціальні проблеми та розриви доходів. Соціал-демократична модель в основному пов'язана з Фінляндією, Данією та Швецією (держави-члени ЄС), але також включає Норвегію та Ісландію. Основна мета країн скандинавської моделі - забезпечити всім людям задовільний рівень життя, незалежно від зайнятості та доходів одержувачів соціальної допомоги. На відміну від інших систем соціальної держави, скандинавська модель зосереджується на максимізації зайнятості, посиленні гендерної рівності, відстоюванні егалітаризму, перерозподілі доходів і використанні експансіоністської фіскальної політики [396].

Північна модель добробуту формувалась початково з сімейних програм з наголосом на відпустках, сімейних доплатах і програмах дотацій на догляд за дітьми, що добродіяли збільшенню перерозподілу доходів, надто для неповних і багатодітних сімей. Ці інтервенціоністські заходи скеровані на усунення викривлених результатів існування безкоштовної неоподатковуваної домашньої (в домогосподарстві) діяльності [377].

4) південноєвропейська або «рудиментарна» [256, с. 80], «римо-латинська» [374], «напівпериферійна» [378], основна риса - перехідний характер піднесення від інститутів сімейно-родинного й часткового церковного (на базі принципів Соціальної доктрини Апостольського Престолу та Компендіуму соціальних знань Католицької Церкви) соціального забезпечення особи до характерних трьом іншим моделям індивідуалізації в соціальній культурі [51, с. 21-25]. В енцикліці Папи Іоана Павла II «Centesimus annus» (до столітньої річниці енцикліки «Regum novarum») від 1 травня 1991 р. визначено позицію та заклик до формування «держав добробуту», які дають змогу ухилитися від скрути та бідності, натомість різко піддано критиці «держави-опікуни», політика яких веде до втрати людської енергії і підняття обслуговуючих структур, у яких швидше переважає бюрократична логіка, ніж піклування про те, щоб призначатися для людей [331, с. 263].

На рубежі 20-го століття, зважаючи на ключову роль соціальної держави, теми соціального тупика та пом'якшення соціальних протиріч були стрижнем еволюції нової динаміки суспільного розвитку в контексті реформ соціального забезпечення. Теорія інституційного розвитку вважає, що сфера добробуту є невід'ємною частиною соціального поля, будь-яка частина або всі зміни в структурних, економічних, політичних і технологічних системах безпосередньо пов'язані з соціальними змінами, і багато рішень обмежені. Рішення, прийняті в минулому, навіть якщо минула ситуація втратила актуальність [385]. Існує думка, що класична класифікація держав добробуту повинна бути збережена в минулому [360, с. 15] Сучасний соціально-економічний і політичний розвиток різних країн демонструє ознаки відхилення від вихідної моделі, а наступні нові пропонується міжрегіональні моделі:

а) існуючі або потенційні (вірогідні в прийдешньому) країни загального добробуту, які уподібнюються до «бісмаркiанської» моделі (держави Східної Європи, латиноамериканські держави, африканські країни (Алжир, Туніс, Кенія), Таїланд з Південно-Східної Азії);

б) більш дієві неформалізовані системи соціального постачання, схожі до «бевериджської» моделі: (Китай, Шрі-Ланка, деякі держави Латинської Америки й Середнього Сходу);

в) менш результативні неформалізовані системи соціального постачання, тотожні до «бевериджської» моделі, втім з нижчими відносно із попереднім патерном держав індикаторами (південноазіатські та певні африканські держави, що розміщені в південній частині Сахари);

г) соціально-безпекові режими із зовнішньою обумовленістю (від субсидій і зовнішньої допомоги) й нерозвинутою організаційною системою (держави Африки на південь від Сахари).

Проаналізуємо ж, окрім «класичних» моделей, які мають вдосталь широке відображення у фаховій літературі, ще транзитну східноєвропейську й східноазіатську конфуціанську моделі фінансування соціального постачання.

Брак програм соціального забезпечення до величини політичної лібералізації режимів «народних демократій» являвся предметом політичних та соціальних дискусій.

Крана була єдиним постачальником послуг, тому інші варіанти соціального страхування були невірогідні. Падіння Берлінської стіни стало початком відліку для демократичного транзиту в Центральній та Східній Європі, адекватно соціальна політика та системи соціального постачання пройшли маршрутом зміни в векторі континентальної й англосаксонської моделей для розв'язання питань перехідного періоду. Неоліберальна ринкова політика була незбіжною з радянською моделлю та сформувала дефекти в плавному фазовому переході економіки на ринкові рейки, що прямо позначилось на зниження добробуту громадян. Розбіжність ринків зумовив інфляційний тиск, який скоротив реальну купівельну спроможність пенсій. Болгарія, Росія та Україна залишили мінімальні пенсії на рівні минулого радянського періоду соціального забезпечення, що, зі своєї сторони, сформувало дефіцит фінансування: середні пенсії були більшими за середню зарплату, а відсутність формальних механізмів індексації добродіяв установленню верхньої межі доходу [350].

Потреба зміни старих систем соціального забезпечення стала безсумнівною для: збереження фінансової стабільності системи соціального постачання; забезпечення принагідного рівня життя; реставрації ринку й дерегуляції.

Звичайно, новітні системи соціального забезпечення не постачали належного соціального захисту громадян. Деякі держави (Хорватія, Латвія та Польща) проаналізували свою політику у галузі соціального забезпечення на курсі до всебічних реформ, тоді як інші (Угорщина, Чехія) стали впроваджувати часткові реформи із введенням схем добровільного страхування.

Принаймні системи соціального забезпечення Східної Азії не однорідні, вони налічують певні обопільні риси, показуючи схожі приклади дієвості та вади, нерідко жертвуючи соціальною рівністю задля економічного піднесення.

Повна зайнятість та молоде населення є вирішальними чинниками росту економік регіону, при тому що в політичному векторі зустрічаються сильні авторитарні режими. Крізь призму викликів глобалізації стає зрозумілою знадоба ґрунтового переосмислення оцінки вимірів економічного розвитку, що вироблятиме структурні трансформації соціальної політики зі перенесенням фокусу уваги на піднесення інституту соціальної солідарності.

Варто зауважити, що в науковій літературі спільно із парадигмальними моделями «соціально орієнтованої ринкової економіки», «змішаної економіки» останнім часом почали виокремлювати «модель соціального захисту», яка, втім, бачиться недостатньою зважаючи на те, що наприкінці ХХ ст. соціальний захист громадян став ознакою соціальної політики всіх цивілізованих країн, скерованою на опору соціально незахищених верств населення, ствердження в соціумі соціальної справедливості, надання однакового доступу до медичної допомоги, потрібних соціальних послуг тощо.

2.3. Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі

Сучасне світове суспільство побудоване на багатстві заможних, які є могутніми людьми. Тому 90% населення мають лише 10% доходів, а багаті мають 10% населення і 90% багатства країни [7, с. 6]. Українське суспільство не є виключенням. Чому багаті стають ще багатшими, а інші не спроможні розбагатіти? Школи та університети формують загальні та професійні знання. Але, позаяк, учні закінчують навчання без фінансових навичок, мільйони добре освічених дорослих людей, навіть після певних успіхів у своїй кар'єрі, рано чи пізно опиняться в центрі фінансової боротьби – за благополуччя себе чи своїх сімей.

Ці розумні дорослі почали більше працювати, але не змогли зробити навіть кроку вперед у фінансовому плані. Їхня освіта не привела тільки до того, як заробляти гроші, а й до того, як їх витратити. Як діяти далі з грошима після того, як вони зароблені?

Кожен громадянин зобов'язаний знати, як керуватися заробленими грошима, не дати іншим обдурити і пограбувати самого себе, як потроху розумно витратити гроші, як правильно скласти сімейний бюджет. Як заробити гроші, щоб вони працювали на вас.

Більшість людей в Україні не знають, чому у них фінансові проблеми, тому що не розуміють потік коштів і напрямок грошових потоків. Людина може отримати хорошу і якісну освіту і досягти успіху у власній кар'єрі, але при цьому вона не буде фінансово безграмотною протягом усього життя. Ці люди зазвичай працюють більше, тому що загальноосвітні курси навчили їх бути хорошими працівниками, але не навчили працювати на них з грошима.

Фінансові знання населення, розуміння громадянами ринкових фінансових законів, хоча б певний ступінь розуміння фінансових установ, таких як приватні інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди, банки та страхові компанії, брокерські компанії, загальне розуміння можливості купівля-продаж цінних паперів окремою фізичною особою, нагромадження коштів завдяки депозитам та приватним накопичувальним фондам та інші - невелике завдання для такої держави, як наша.

Розробка та введення належно державної програми здатне вивести Україну на новий рівень економічного розвитку, постачити кращий рівень достатку кожної родини, збільшити народжуваність, поліпшити економіку регіонів та розв'язати багато інших важких загальнодержавних питань. В цілому ступінь уваги країни до проблеми підняття фінансової грамотності населення є індикатором відкритості влади до свого населення та, основне, індикатором рівня розвитку соціуму.

Зарубіжний досвід засвідчує, що тільки державне налагодження процесу скорочення фінансово неграмотних людей може постати результативним. Так, у Казахстані ухвалена "Програма підвищення інвестиційної культури та фінансової грамотності населення Республіки Казахстан на 2017-2021 роки", для якої сформований веб-сайт, де кожна зацікавлена особа спроможна дізнатися про планування сімейного бюджету, кредитування, інвестування, планування пенсії [11]. Звісно, відповіді на такі запитання населення

розвинутих країн уже давно здатні бути надані робітникам відповідних служб Німеччини, Франції, США, Канади, Японії, Австралії та багатьох інших держав, що впевнено доводить розгляд публікацій за останні роки.

В цілому є вдосталь розвідок, які показують необхідність удосконалення демографічних фінансових знань вітчизняних і більше зарубіжних авторів. Всі вони погоджуються в одному. Фінансово грамотні громадяни країни є основою економічно успішного суспільства та основою підвищення рівня життя в такій країні. Людина, яка вміє розпоряджатися грошима, емоційно позитивна та цілеспрямована, вона сповнена впевненості у своєму майбутньому не через країну чи роботодавця, а через власні думки та досвід, вона точно знає, як сформулювати та керувати сім'єю. бюджеті. Тому фінансово грамотні громадяни мають бути пріоритетом сучасного національного розвитку.

Проблема нестачі фінансових знань у більшості населення нашої країни стосується не лише тих, хто надає різні види фінансових послуг, а й простих громадян, які не можуть скористатися можливостями ринку. Перша категорія – упущена прибуток або фінансовий збиток. Тому помилки клієнтів у підрахунку процентних ставок за кредитами вже давно нагадують людям не лише про банки-кредитори зі збільшеною простроченою заборгованістю, а й про звичайних позичальників, які не можуть повернути свої кредити. Для цього другого типу людей відсутність фінансових знань сповільнить особистий розвиток, позбавить фінансової стабільності та змусить постійні рішення щодо існування соціальної нестабільності, інфляції та відсутності безпеки доходів.

Насправді, недостатні фінансові знання є проблемою не лише в Україні, а й у багатьох інших країнах. Але в нашій країні люди не тільки не користуються фінансовими послугами, а й взагалі не розуміються на них, що погіршує ситуацію.

Необхідно об'єднати зусилля країн, підприємств та некомерційних організацій для покращення ситуації в цій сфері.

Людям невідомо, як створити власний бізнес, оформити бізнес-проект, одержати кредит і навіть як правильно керуватись коштами, що зароблені, з ціллю довгострокового накопичення.

Стабільний розвиток економіки будь-якої країни, а також і України, обумовлений не тільки від впровадження більш дієвих виробничих та фінансових технологій, а й від того, наскільки громадяни держави має бажання та перспективи їх застосовувати. На зараз населення України не має повноцінних спроможностей дослідження механізмів керування власними фінансами, тому люди вкрай мало довіряють свої гроші банківському сектору та фінансовим ринкам.

Здобуття фінансової освіти - процес доволі складний, обумовлений із заробітком і витрачанням, нагромадженням коштів, проявленням інвестиційної активності, обранням пенсійних програм.

У наступні десятиріччя знадоба в піднятті рівня фінансової грамотності буде зростати як у розвинутих, так і в державах, що розвиваються [15]. Збільшення спектра фінансових продуктів, їх утруднення, а також перенесення відповідальності з урядовців і фінансових установ на приватні особи спільно зі значенням індивідуальних нагромаджень зроблять фінансову освіту потрібною для всіх споживачів. Ступінь фінансової грамотності позначається не тільки на поточне фінансове планування і керування фінансовими коштами окремих осіб і домоволодінь, а також на їхню спроможність здійснювати довгострокові заощадження. Особи, які недієво керуються власними фінансовими зобов'язаннями, видаються незахищеними перед обличчям фінансових криз. Це несе шкоду сталості фінансової системи як на державному, так і на міжнародному рівні, і це слід усвідомити - з ціллю ухвалення правильних рішень за загальнодержавній базі.

У таких державах, як наша, підняття рівня фінансової грамотності здатне добродіяти скороченню рівня бідності. Вищий рівень фінансової освіти постачить усвідомлення громадянами особливостей діяльності податкової системи, яка, у свою чергу, добродіє підняттю культури сплати податків та розвитку малого та середнього бізнесу, накопиченню державного бюджету тощо.

Загалом, дослідження виражають основні цільові аудиторії програм підняття фінансової грамотності (за зменшенням значущості) [9]:

- молодь, студенти;
- діти, учні середніх навчальних закладів;
- педагоги (надто предметів “економіка”, “гроші” та т.ін.);
- дорослі (взагалі);
- батьки, державні службовці, безробітні, соціальні працівники, малозабезпечені громадяни, родини у складних фінансових становищах, жителі сіл;
- пенсіонери, жінки, інвестори, мігранти, представники профспілок та ін.

Отож, майже всі програми підняття фінансової грамотності в різних державах світу насамперед акцентують увагу молоді, надто студентам - позаяк зрозуміло, що саме здобуваї світи - це вже економічно активні громадяни, або стануть таким через 2-5 років. І якраз від рівня фінансової грамотності цієї верстви соціуму обумовлений майбутній достаток держави. Якраз тому найвагоміші 3 групи - це учні, студенти та педагоги, що цих студентів навчають. В цілому, це правильно - потрібно з народження прививати дитині правильне відношення до особистих фінансів, ніж потім її переучувати.

Нині в Україні ми є свідками унікальної ситуації. Коли, приміром, на страховому ринку є майже 500 страхових компаній, де зайняті як мінімум 50 тис. робітників, а в банківських установах, яких чуть менше, ніж 200, працює понад 100 тис. людей. А є ще приватні пенсійні та інвестиційні фонди. Тобто ми взагалі не зауважили, як за 30 років незалежності нашої країни постала ціла сфера - фінансовий ринок, який на сьогоднішній момент за діапазонами діяльності переважає і харчову промисловість, і аграрний сектор, і багато інших. Крім того, ще кілька років тому українська фінансова система була цікава закордонним інвесторам. Втім, на жаль, між клієнтом і фінансовою організацією майже не наявний кваліфікований продавець-консультант, робота якого поставала б якраз у захисті інтересів пересічних осіб.

На Заході в кожній сім'ї середнього статку є свій сімейний лікар, юрист та фінансовий консультант. Такий спеціаліст веде людину або сім'ю протягом всього життя і добродіє в ухваленні правильних рішень: з кредитування,

страхування, нагромадження коштів, купівля цінних паперів, відкриття рахунків у банку і т. ін.

У нашій державі відомо, що були сформовані фінансові інститути, але при цьому була забута потреба створити автономних фінансових консультантів. Нині, як ніколи, варто виробити інститут незалежних фінансових консультантів, які будуть діяти не на банк або страхову компанію, а працювати на свого клієнта, обороняти його інтереси. Звісно, слід створити на державному рівні умови здобутку відповідної освіти, яка б відгукувалась нормам та вимогам міжнародних стандартів, і для якої були б сформовані державні стандарти і методологія.

Знаємо, що на сьогоднішньому фінансовому ринку функціонує безліч фінансових посередників. Приміром, це страховий агент - який є виразником компанії, він працює від імені і за дорученням страхової компанії. Або брокер - також член ринку, але який функціонує вже від свого імені і за дорученням клієнта. Клієнтом брокера спроможні бути як страхові компанії, так і особи, що хочуть укласти договір страхування. І таких два суб'єкти ринку страхових послуг діють доти, поки не постає ситуація, а саме, коли особа бере іпотечний кредит, умовою якого є страхування заставного майна. Постає більш широке поле фінансових інструментів. Якраз тут і необхідні фінансові консультанти, які здатні допомогти громадянину у ході укладення кредитного та страхового договорів, чинно до інших угод, укладених між позичальником і кредитором. Тобто фінансовий консультант - це побіжно кредитний, іпотечний, інвестиційний та страховий посередник, він сполучає в собі всі вектори. І що дуже вагомо, він захищає інтереси клієнта.

У державному реєстрі України є маже 60 страхових брокерів. Робота інших видів, на жаль, незаконна, тому їхнє число лише експертне: кредитних - блмайжеизько 30, іпотечних брокерів - до 5, інвестиційних не більше 10 [15].

Але закордонний досвід вказує на те, що у більшості держав, приміром, на одну страхову компанію працює не менше 10 страхових брокерів. Так, у Литві число таких брокерів невелике і налічує 150 страхових брокерів на 30 страхових компаній, у Польщі на 70 страхових компаній працює 1800

страхових брокерів. Звісно, українська статистика значно гірша. При цьому ще гірший стан справ поазує статистика стосовно банківських, інвестиційних та інших посередницьких послуг консультантів.

Висновок до розділу 2

Аналіз проблеми розвідки дає можливість зробити висновок, що нинішній стан справ у галузі підняття фінансової грамотності населення вимагає перегляду. Є об'єктивна потреба розробки загальнодержавної програми для здобутку мети успішності економіки держави через успішність кожного її громадянина.

Чинно до цього дозволено внести наступні пропозиції стосовно дефініції перспективних способів розробки та реалізації державної програми для збільшення числа фінансово грамотного населення: у ході розробки програми керуватися принципами співтовариства, ввести до роботи представників фінансового бізнесу та громадських організацій, що зараз здійснюють таку роботу власноруч і частково, популяризувати проблему в народні маси - відшукати експертів: журналістів, представників профільних фінансових установ та інших фахівців для підняття фінансової освіти аудиторії в межах відповідних рубрик.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Напрями вдосконалення фінансування соціального забезпечення населення України

Потреба громадянина в його соціальному забезпеченні є одним із мотивів розвитку новітньої соціальної інфраструктури та особистісного саморозвитку особи в цілому. А за останні два століття здійснились настільки швидкі трансформації, що соціальний порядок одержав динаміки й податливості, відтак більшість із нас допускають його чимось гнучким, що ми здатні легко змінювати й поліпшувати за бажанням, і навіть найконсервативніші виразники влади нерідко виконують обіцянки соціальних реформ [314, с. 457-458]. Та наперекір цій валовій тенденції і не беручи до уваги те, що фінансування галузей соціальної сфери зостається головним курсом спрямування видатків Державного та місцевих бюджетів України, реформи, які виконуються в галузях соціальної сфери, поки що не постачили помітного поліпшення якості та доступності надання суспільних послуг населенню України [105, с. 66].

Шкода, але українське законодавство продовжує визнавати ідеологію патерналістської країни, тоді як держави ЄС завзято переорієнтовують свої соціальні галузі на рейки неопатерналізму. Загальносвітовою тенденцією, яку дозволено убачати і в Україні, є відхід від концепції патерналістичної соціальної країни, за якої головний тягар із соціального захисту постає на державі, винятково актуальною ця проблема є в Україні.

Дана тенденція невідворотна, принаймні доволі повільно, але країна відходить від патерналізму, що тлумачиться як матеріальне забезпечення всіх без виключення громадян, які знаходяться у скруті, у формі прямих виплат з державного бюджету.

В умовах сучасності виділяють такі проблеми у фінансуванні галузей соціальної сфери:

- 1) незугарне розмежування повноважень та розходів між рівнями влади стосовно надання послуг соціальної галузі;
- 2) брак у місцевих бюджетів потрібної фінансової основи для надання послуг установами соціальної галузі;
- 3) невідповідним чином застосовується програмно-цільовий метод при плануванні видатків на галузі та вектори соціальної сфери;
- 4) брак розгалуженої структури платних послуг, що вказуються бюджетними установами в галузях соціальної сфери;
- 5) лімітованість доступу всього населення до гарантованого для них рівня соціальних послуг;
- 6) брак дієвого нормативно-правового постачання фінансування соціальної сфери;
- 7) факт значного числа пільг при одержанні послуг соціальної сфери та безконтрольність їх надання (приміром, багаторазові пільги - проїзд у міському електротранспорті);
- 8) брак мотивації при введенні приватного капіталу для фінансування галузей соціальної сфери.

Число спрямувань видатків як з державного, так і місцевого бюджету на соціальний захист та соціальне постачання, а також діапазон видатків вражають. Не можливо не простежити існування з-поміж них старих форм здійснення соціального захисту, що не притаманні ринковим умовам господарювання та вимагають реформування з ціллю економії бюджетних коштів та більш цільового їх вжитку для постачання достойного соціального захисту громадян [29, с. 261, 267-268].

Проблемами нормативно-правового постачання системи соціального забезпечення допускають:

- 1) брак моделі налагодження соціального законотворення та протиріччя діючого нормативно-правового забезпечення, яке налічує як мінімум 170 Законів України, 400 Постанов КМУ, 1100 відомчих і міжвідомчих наказів,

наслідком яких є несформованість системи «соціального права» [95, с. 10]. [149];

2) нестача системності, наступності й неадекватність термінологічного апарату діючих нормативно-правових актів у галузі соціального забезпечення;

3) брак єдиного кодифікованого акту, що утверджував би концептуальні підходи до налагодження системи соціального забезпечення;

4) поєднання антагоністичних радянського (соціальне постачання, пільги, компенсаційні виплати) й новоєвропейського підходів до соціального забезпечення;

5) брак системи оцінки діяння заходів соціального забезпечення на розв'язання соціальних проблем;

6) відкриття території для відходу від надання прямої допомоги клієнтам, які її вимагають [134, с. 21-22].

Ступінь надання послуг соціальної галузі в Україні на нині не відгукується вимогам ринкової економіки. Простежується брак відповідної, притаманної ринковій економіці, інституційної системи для надання послуг соціальної галузі.

Сходимося з експертами Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, що «шанси переходу до соціальної політики, яка, спираючись на якість людського капіталу, стане драйвером соціально-економічного розвитку, знижуються. Проблема полягає в тому, що Україна опинилася в ситуації економіки виживання, у яку примусово включено освічених громадян, чий людський та культурний капітал міг би знайти застосування в іншому секторі - економіці розвитку. Саме цей сектор визначає майбутнє країни, її просування в напрямі ринкової інформаційної економіки» [252, с.187].

Сповна логічно, що продукувати реформи соціальної сфери в цілому й поліпшення механізмів фінансування соціального постачання зокрема варто із засадничого - конституційного рівня. Конституція - «найзагальніші правила, що їх формулює громадянське суспільство і на які чесно погоджується держава; згідно з ними будуються відносини мешканців країни з державою, а також

повноваження і взаємозв'язки органів влади та їхні зв'язки з органами, що представляють місцеві громади. Це суспільний договір, який суспільство укладає з державою, і його головна мета - захистити свободу народу від можливих зазіхань держави» [70, с. 2].

Країну було видано національною святинєю, вона одержала монополні важелі діяння в політиці, економіці, культурі, освіті й охороні здоров'я. Побіжно вона й далі являється найсильнішим гравцем на ринку, основним культурним посередником у царині ідей, поручником добробуту, зайнятості, пенсій та фізичного здоров'я населення. Цих патерналістських гарантій не проводили, не проводять і провести їх неспромога [70, с. 22-23].

Було проведено низку перейменувань, реорганізацій, формування нових та ліквідація наявних міністерств через новий склад Кабінету Міністрів України. А саме, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України перейменоване в Міністерство розвитку громад та територій України. Доцільно зазначити, що 29 серпня 2019 р. було запропоновано законопроект «Про засади адміністративно-територіального устрою України», поданий Кабінетом Міністрів України, один із основоположних, що складав законодавчий курс децентралізації, піддержаний спеціальним посланцем Німеччини з питань децентралізації в Україні Георгом Мільбрадтом і Координаційною радою донорів [78].

Законопроект налагоджував питання порядку формування, ліквідації, затвердження і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і введення їх до певних категорій, а також визначав трирівневу систему адміністративно-територіального устрою України - регіональний рівень (АР Крим, області), субрегіональний рівень (райони) і базовий рівень - громади, до числа яких вводиться один або кілька населених пунктів; також передбачалося впровадження держреєстрації адміністративно-територіальних одиниць.

Зміни місцевого самоврядування й територіальної організації влади в цілому і галузі місцевих бюджетів зокрема є вирішальним, позаяк діяльність органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не

постачає надання громадян утвореними ними установами й організаціями зрозумілих і якісних соціальних послуг. Загальні положення фінансового забезпечення місцевого самоврядування у державах Європи вказані у Європейській Хартії місцевого самоврядування у ст. 9. В Україні не дозволено допускати реалізованими навіть головні положення Хартії, а саме стосовно права органів місцевого самоврядування на оперування достатніми власними фінансовими ресурсами, якими вони можуть керуватися для виконання своїх функцій (п. 1 ст. 9), та сумірності фінансових ресурсів місцевого самоврядування повноваженням, які зіставлених на них конституцією та законами держави (п. 2 ст. 9) [60, с. 48].

3.2. Глобальні соціальні проблеми та національні моделі їх розв'язання

Дефініція соціальних проблем є вдосталь дискусійною, а відтак мета й цінності політики, скерованої на їхнє пом'якшення, різні у різних державах. Коли кажуть про соціальну політику у глобальному діапазоні, то найчастіше говорять про бідні держави. Щоб здобути якесь мірило для оцінювання світової ситуації в соціальній галузі та заходів урядів стосовно їхнього вирішення, розглянемо усвідомлення деяких соціальних проблем соціологами, які допускають, що це передусім:

- умови в соціумі (такі, як скрута та інституціоналізований расизм), що породжують матеріальні та душевні страждання певної частини громадян;
- соціокультурна ситуація, яка суперечить помітній частині соціуму розвивати та застосовувати сповна власний потенціал;
- розрізнення між тим, що проголошує країна галуззю свого захисту (рівні перспективи, справедливість тощо), й реальними умовами, в яких живе значна кількість населення країни;
- погіршення осередку, де живуть особи, через забруднення та нерівноцінне застосування природних ресурсів [3].

Отож, окрім усвідомлення соціальних проблем як принагідних умов, їх допускають також тим, що недодержується норм та цінностей конкретного суспільства.

Розглянемо модρνi глобальнi тенденцiї, якi, безперечно, позначаються на соціальній сфері та систему соціального постачання різних держав.

Соціально-економічні тенденції. Вагомою соціально-економічною тенденцією останніх десятиріч є поглиблення взаємообумовленості економічних ринків. Виразною рисою цього, на наш погляд, є навіть не активна робота транснаціональних компаній (втім й це також) чи надмірна потужність Всесвітньої організації торгівлі (ВТО), а дефіцит в Японії.

Фінансовий "обвал" та рецесія економіки, які діють уже більше два роки у найсхіднішій державі світу, болісно позначились на світовому ринку загалом й багатьох державах зокрема. Поміж усіх інших наслідків дефіциту - укріплення фінансових ресурсів певних фондів соціального страхування, зростання безробіття. Фінансову та політичну кризу в Японії зміцнює незначний регрес в американській економіці.

Виконання такого економічного експерименту, як впровадження в обіг єдиної європейської валюти, порушило ряд проблем, обумовлених із налагодженням оплати праці, податків, уніфікацією систем пенсійного, медичного та інших видів соціального страхування, універсалізацією соціальних стандартів тощо. Глобалізація послабила наявні системи різних держав, а саме системи оплати роботи, зайнятості, соціального страхування, захисту робітників, надання соціальних послуг. Приміром, технології, які сформували зі світу спільний ринок, зумовили до структурних трансформацій в економіці усіх розвинутих (і не дуже розвинених) держав, до з'явлення так званих віртуальних робочих місць, що частково є неформальною зайнятістю, до зниження знадоби в кваліфікованій та низькокваліфікованій робочій силі, зменшення ступеня самозайнятості та збільшення тривалого безробіття.

Соціально-демографічні тенденції. Соціальна політика вказана для задоволення знадоб громадян, а їх на Землі стає все більше. Африканські держави мають найнижчі індикатори ВВП на душу населення й найбільший

коефіцієнт фертильності (в середньому 5,6), тоді як ситуація, приміром, у Західній Європі є супротивною: середній коефіцієнт фертильності рівняється 1,5, а ВВП на душу населення вищий практично у 15 разів [19].

Хоча африканським державам притаманний високий рівень смертності новонародженим, а ще високий ступінь захворюваності на СПІД, втім ці держави продовжують бути вождями у прогнозах стосовно числа громадян. В цілому, найбільше збільшення населення прогнозують у таких державах, як Ангола, Конго, Ірак, Нігер, Уганда, Ємен, а також на Палестинській території.

Поміж індустріалізованих держав найбільше збільшуватиметься населення в США - завдяки відносно значному коефіцієнту фертильності (2,1 дитини на одну жінку) та міграції.

Слід згадати, що найбільше втрат громадян у час до 2025 р. зазнаватимуть Ботсвана (де практично 40% громадян інфіковано ВІЛ/СНІД), Болгарія, Естонія, Японія, Росія, Південна Африка та Україна [20].

Всесвітня пандемія нової хвороби видала виклик людству: лікування є недовідомим, дорогим і недосяжним для більшості хворих, в Африці та й в усьому світі збільшується число сиріт (на кінець 2001 р. їх було більше 14 мільйонів [23]), чий батьки загинули від СНІДу, в світі все більше народжується немовлят із ВІЛ-інфекцією, одержаної від матері. Отож, ВІЛ/СНІД переріс із проблеми медичної на соціальну, демографічну та економічну і здебільшого - політичну, позаяк національним урядам слід знаходити її вирішення.

Визначною соціально-демографічною тенденцією, яка має економічні, політичні та культурні результати, є збільшення міграції громадян. Люди переїжджають як із сільської місцевості до міст та мегаполісів, тобто вершиться урбанізація, так і між державами.

Взірцем швидкої урбанізації держави є Португалія, де 1975 р. було тільки 27,7% міського населення, 2000 р. його є вже 64,4, а 2015 р. - завбачають 77,5% міського населення [25]. Збільшення міст нерідко ведеться перенесенням сільської скрути в міські умови - безробіття, неналежні житлові та санітарні умови, погіршення криміногенного становища. Схоже простежується і при зовнішній міграції: особи опиняються у новій державі деколи в гірших умовах,

ніж її постійні жителі, змушені сходитися на низькооплачувану працю, що посилює соціальну нерівність у соціумі.

Через військові конфлікти в світі збільшується число біженців та потребуючих притулку, під мандатом Верховного Комісара ООН у справах біженців на 1 січня 2002 р. знаходилося приблизно 20 мільйонів людей, з них 8 - в Азії, по 4 мільйони - в Європі та Африці [28].

Безперечно, різнопланові демографічні тенденції - збільшення народжуваності в малорозвинутих державах і паралельна інфікованість помітного числа дорослого населення цих держав ВІЛ/СНІДом, старіння жителів в індустріалізованих країнах, урбанізація життя та переїзди визначають первородства соціальної політики як окремих держав, так і світу загалом.

Соціокультурні тенденції. Культурні звичаї держави формулюють як політичний контекст та лад прийняття політичних рішень, так і першості в здійсненні соціальних програм або незгоду від певних курсів соціальної політики.

Якщо поглянути на загальний соціокультурний план, то допустимо зауважити, що притаманною рисою модерного світу є так звана дифузія (запозичення, засвоєння елементів іншої культури) та формування єдиного, до певної міри уніфікованого простору, а саме комунікативного.

Побіжно із тим ці тенденції не є неспростовними, позаяк в останні роки простежується протиріччя по лінії "глобалізм" - "регіоналізм" - "націоналізм". Культурна критика глобалізації пробігає як на регіональному рівні (приміром, від арабських держав чи антиглобалістської європейської молодіжної динаміки), так і від країн, які завзято захищають свої звичаї та мову, як-от Франція.

Зі збільшенням міграції багато моноетнічних держав отримує розмаїття та багатокультурності, на що мають убачати ті, від кого обумовлено вироблення та проведення соціальних програм, позаяк різні культури налічують різні традиції соціального постачання та неоднакові очікування. Завдяки з'явленню нових самостійних країн, побіжно із уніфікацією простежується й таке явище,

як розвиток нових прийомів ідентифікації довколишніх, реагування на них, на суспільні процеси.

Стосовно держав із перехідною економікою, то мотивом до розвитку діяльності в громаді є, вочевидь, кілька факторів: погіршення матеріального та психологічного стану соціальне вразливих груп громадян, а відтак збільшення потреби в нових соціальних послугах та програмах; неспромога державних, насамперед стаціонарних/інтернатних закладів соціального захисту, забезпечити знадобу осіб, а саме потребу бути введеним у соціальне середовище; призначення соціальної діяльності як професії, постання фахівців, які вбачають уявлення про перспективи та переваги організації праці за місцем проживання чи в громадах за інтересами [35].

Таблиця 3.1

Характеристики моделей соціального забезпечення

Країна	Режим	Політична основа	Тип надання послуг	Державні витрати на соціальну сферу	Ринок праці
Швеція	Соціал-демократичний	Широкий компроміс	Універсальний	Високі	Висока зайнятість, висока платня
Німеччина	Корпоративістський	Коаліція між роботодавцями та працівниками	За місцем роботи	Високі	Низька зайнятість, висока платня
США	Ліберальний	Вільний ринок	За залишковим принципом	Низькі	Висока зайнятість, низька платня

Різні підходи (приміром, універсальний чи вибірковий) до соціальної політики відображають переважаючу ідеологію в державі та політичні норми. Системи соціального постачання багатьох держав тією чи іншою мірою відгукуються вказаним моделям. Таблиця 3.1

На міркування фахівців, більшість розвинутих держав, передусім індустріалізованих, курсує до ліберальної моделі [39]. На надціональному рівні формуються стратегії соціального розвитку для держав, які не відзначаються високими індикаторами соціального розвитку [40]. Отож, виконується не лише глобалізація соціальних проблем, а й глобалізація шляхів до їх вирішення.

Висновки до розділу 3

Політичні ухвалення в соціальній галузі детерміновані різними факторами, а саме демографічними тенденціями, економічним станом і, звісно, політичною культурою, тобто цінностями, які формують базу схвалюваних законів. Кількість населення на Землі поступово зростає, надто в державах із невисоким рівнем розвитку, тим часом як в індустріалізованих країнах простежується постаріння громадян. Прірва між бідними та заможними державами поглиблюється, значні політичні та етнічні конфлікти ведуть до погіршення соціальної ситуації, виникнення мігрантів та біженців. Нові проблеми - пандемія ВІЛ/СНІДу, розповсюдження наркотиків, трансформації в традиційному стилі та способі життя - зумовлюють посилену увагу тих, від кого обумовлено ухвалення політичних рішень у соціальній політиці.

У світі поволі розмиваються "класичні" моделі соціального постачання, трансформують звичні погляди на соціальну політику та надання соціальних послуг, і все це на фоні орієнтації на діяльність в громаді та посилення діяння наднаціональних утворень. Моделі соціальної політики багатьох країн, а саме й України, різняться еkleктичністю та непослідовністю, вбачають змін або реформ. Світ був і зостається розмаїтим, багатоаспектним і різновекторним, навіть у соціальній галузі. А для всіх вказаних і багатьох іще не вказаних проблем не налічується технічних рішень, на те вони й "соціальні", щоб їх вирішували люди, об'єднані в соціум.

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження теоретико-методологічних засад впливу системи соціального забезпечення на формування фінансово-грамотної особистості доцільно виокремити наступні висновки:

1. Теоретичні основи економічної теорії стосовно покращення рівня життя громадян, інституціонального постачання його соціального захисту відшукали своє втілення в концепції соціальної країни, в якій віддзеркалилися ідеї поєднання вільного ринку зі правим розподілом та принципом соціального вирівнювання, які входять до базових цінностей сьогодення: справедливість, рівноправність, право на достойне існування членів суспільства.

2. У відповідності з модерними тлумаченнями сутнісно-змістовних ознак соціальної країни вона реалізує цілу низку функцій. До основоположних з них припадає захист членів суспільства від негативних підсумків дії механізмів ринкової економіки, постачання високого рівня достатку, здійснення права індивіда на достойну роботу для працездатних, постачання економічної, соціальної та політичної стійкості у суспільстві, формування належних умов для розвитку особистості. Головними інструментами здійснення таких цілей є чесний перерозподіл прибутків між різними соціальними прошарками і групами громадян за сприянням прогресивного оподаткування, планування соціально-економічного піднесення, соціальної політики, розвиток інститутів громадянського суспільства та його ревізія за роботою державних інституцій, рівноправність перед законом, визначення системи моральних цінностей, їх додержання всіма громадянами держави.

3. До цільових позабюджетних фондів соціального спрямування налічують Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, утворений способом об'єднання Фонду соціального страхування від нещасних ситуацій на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а також Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

4. Брак в Україні реального прожиткового мінімуму змушує країну надавати різним категоріям громадян конкретну соціальну підтримку, яка у багатьох нормативних документах іменується пільгами. Фінансування пільг виконується бюджетним коштом (чинно до абзацу 3 підпункту «б» п.4 ч.1 ст.89 БКУ). На різних рівнях формуються програми соціального захисту громадян і кожного року передбачаються розходи на їх фінансування. Розмір соціальних виплат у Зведеному бюджеті України (зведений бюджет України як фінансовий план не санкціонується, а застосовується як аналітико-статистичне підсумування планових і фактичних індикаторів. Він є довідковим документом, який позначає суму ресурсів, що мобілізуються і перерозподіляються через бюджет

5. Стабільний розвиток економіки будь-якої країни, а також і України, обумовлений не тільки від впровадження більш дієвих виробничих та фінансових технологій, а й від того, наскільки громадяни держави має бажання та перспективи їх застосовувати. На зараз населення України не має повноцінних спромож дослідження механізмів керування власними фінансами, тому люди вкрай мало довіряють свої гроші банківському сектору та фінансовим ринкам.

6. Проблемами нормативно-правового постачання системи соціального забезпечення допускають: брак моделі налагодження соціального законотворення та протиріччя діючого нормативно-правового забезпечення, яке налічує як мінімум 170 Законів України, 400 Постанов КМУ, 1100 відомчих і міжвідомчих наказів, наслідком яких є несформованість системи «соціального права» ; нестача системності, наступності й неадекватність термінологічного апарату діючих нормативно-правових актів у галузі соціального забезпечення; брак єдиного кодифікованого акту, що утверджував би концептуальні підходи до налагодження системи соціального забезпечення; поєднання антагоністичних радянського й новоєвропейського підходів до соціального забезпечення; брак системи оцінки діяння заходів соціального забезпечення на розв'язання соціальних проблем; відкриття території для відходу від надання прямої допомоги клієнтам, які її вимагають.